

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Τμήμα Ήχου και Εικόνας

ΠΜΣ Οπτικοακουστικών Τεχνών
στην Ψηφιακή Εποχή

Διπλωματικής Εργασίας
Επιβλέπων: Τηλιγάδης Κωνσταντίνος
Αναπληρωτής Καθηγητής.

ΟΤΙUM

της Παναγιώτας Κάπελα
ΑΔΑ 2017017

Κέρκυρα
Ιούλιος 2020

Μέρος 1 Εισαγωγικά

Κεφάλαιο 1: Επιλογή του θέματος	2
Κεφάλαιο 2: Λειτουργικοί ορισμοί	3
Κεφάλαιο 3: Σκοπός και στόχοι της εργασίας	5
Κεφάλαιο 4: Ερευνητικά ερωτήματα	6
Κεφάλαιο 5: Προσδοκώμενα αποτελέσματα	6

Μέρος 2 Η θεωρία

Κεφάλαιο 6: Οι περιπέτειες μιας έννοιας	8
Κεφάλαιο 7: Ένα σύγχρονο πρόβλημα	15
Κεφάλαιο 8: Ιδιωτικότητα στην εποχή της κοινωνικής απόστασης	19
Κεφάλαιο 9: Τεχνολογία και εκφραστικότητα	23

Μέρος 3 Η πράξη

Κεφάλαιο 10: Παρουσίαση των έργων	
10.1: Μυστικός Κήπος	27
10.2: Leave Me Alone Box: Analogue Edition	28
10.3: Όταν Κοιτάς Συνεχώς μέσα Στην Άβυσσο	28

Μέρος 4 Τα εργαλεία

Κεφάλαιο 11: Εικόνα	
11.1 Η επαυξημένη πραγματικότητα	31
11.2 Το video	31
Κεφάλαιο 12: Ήχος	32

Κεφάλαιο 13: Δυσκολίες	32
------------------------	----

Ευχαριστίες	33
-------------	----

Βιβλιογραφία	35
--------------	----

Ιστογραφία	37
------------	----

Εικόνες	40
---------	----

ΟΤΙUM

Ο ελεύθερος χρόνος, ο προσωπικός χρόνος, η ανάπαυλα, η αναψυχή.

Ο όρος αναφέρεται στον αρχαίο ελληνικό όρο σχόλη. Είναι ο χρόνος που κανείς σκέφτεται χωρίς να βιάζεται, που μπορεί κανείς να διερευνήσει και να συζητήσει τα ζητήματα που τον απασχολούν πέραν της πρακτικότητας του καθημερινού βίου.

Είναι το αντίθετο της ενεργής δημόσιας ζωής. Σημαίνει την απόσυρση από την καθημερινή ρουτίνα (neg-otium) σε μια σφαίρα δραστηριοτήτων καλλιτεχνικής και διανοητικής αξίας.

Το θέμα της παρούσας εργασίας είναι η ιδιωτικότητα και το με ποιόν τρόπο η τέχνη μπορεί να την εκφράσει ως έννοια ή έστω, να θέσει ερωτήματα σχετικά με τα όρια και την ποιότητά της.

Η ιδέα ξεκίνησε από το *Leave Me Alone Box*¹, που είναι μια άχρηστη μηχανή (useless machine). Άχρηστες μηχανές ονομάζονται οι μηχανές των οποίων η λειτουργία δεν έχει κανέναν σκοπό. Η κατασκευή τους ξεκινά στη δεκαετία του 1930 από τον Bruno Munari², έναν Ιταλό Φουτουριστή, ως σχόλιο πάνω στην τεχνολογία και στην έξαρση του θαυμασμού που έδειχνε η εποχή του για αυτήν. Τα έργα αυτά ήταν λεπτεπίλεπτες αφηρημένες κατασκευές με κίνηση, που εξερευνούσαν παιδικές αναμνήσεις με παιγνιώδη διάθεση, αφαιρώντας έτσι από την ιδέα της μηχανής τον οφελιμιστικό της σκοπό. Είναι ενδιαφέρον ότι οι πρώτες τέτοιες κατασκευές δημιουργήθηκαν ως έργα τέχνης, διότι αργότερα, στα τέλη της δεκαετίας του 1950, έγιναν ευρύτερα γνωστές από άλλον δρόμο, χάριν στην κατασκευή της συγκεκριμένης προαναφερθείσας μηχανής, η οποία ξεκίνησε ως ένα ιδιωτικό

αστείο μεταξύ δύο επιστημόνων της θεωρίας της πληροφορίας και των κωδίκων, των Minsky και Shannon.

Το *Leave Me Alone Box* αποτελείται από ένα κουτί που έχει επάνω του έναν διακόπτη. Όταν ο διακόπτης ενεργοποιηθεί, ανοίγει ένα πορτάκι μέσα από το οποίο βγαίνει ένα χέρι που κλείνει τον διακόπτη, κι έτσι κλείνει και ο κύκλος της λειτουργίας του. Πέραν από το αστείο της πρώτης επαφής, η συγκεκριμένη μηχανή εξαιτίας του χεριού, υπαινίσσεται μια ανθρώπινη παρουσία μέσα στο κουτί, η οποία δεν έχει την διάθεση να γίνει γνωστή ή να γνωρίσει τον κόσμο. Μια ύπαρξη που μας ζητά να την αφήσουμε ήσυχη. Αναρωτιέται κανείς αν θα το βρίσκαμε εξίσου αστείο στην περίπτωση που πράγματι ήταν ένα ανθρώπινο ον το οποίο ακύρωνε την δράση μας. Ίσως το βρίσκαμε αστείο και αν ένα ζώο διόρθωνε μια επέμβαση που κάναμε στο περιβάλλον του, αλλά ενοχλούμαστε όταν ένας άνθρωπος κάνει το ίδιο, να διορθώσει για παράδειγμα, τη θέση κάποιου αντικειμένου που μόλις αγγίξαμε. Δημιουργήθηκε έτσι προβληματισμός πάνω στην ιδιωτικότητα, την οικειότητα, την μοναξιά, τη δημόσια σφαίρα και το δικαίωμά μας να επιλέγουμε τη στάση μας απέναντι τους.

Ένας ακόμη παράγοντας που επέδρασε θετικά πάνω στην επιλογή αυτού του θέματος είναι το ότι μπορούν να συγκλίνουν σε αυτό πολλά διαφορετικά θέματα. Η ενασχόληση με θέματα όπως η τέχνη στον δημόσιο χώρο, η σημασία της έκθεσης της προσωπικής ζωής στα μέσα δικτύωσης οι διαδραστικές εγκαταστάσεις και η βίντεοτέχνη, φαίνεται να βρίσκει μια θέση στην επεξεργασία και δημιουργία των έργων της εργασίας αυτής. Με άλλα λόγια, αυτό το θέμα έχει ένα μεγάλο εύρος, στο οποίο μπορεί να αξιοποιηθεί η γνώση και η εμπειρία που αποκτήθηκε από διαφορετικά γνωστικά πεδία κατά τη διάρκεια του μεταπτυχιακού.

Επιπλέον φαίνεται ότι η επιλογή ήταν καίρια, αφού λόγω των εξωτερικών συνθηκών και της κρίσης του covid-19 η συζήτηση πάνω στην ιδιωτικότητα έγινε πάλι επίκαιρη και η αντιδιαστολή ατόμου και κοινωνίας άλλαξε χροιά. Αναγκαστήκαμε όλοι να αλλάξουμε συνήθειες και ίσως να εισάγουμε νέες. Ήρθαμε σε μεγαλύτερη επαφή με τις νέες τεχνολογίες και κυρίως τις τεχνολογίες επικοινωνίας. Ανακαλύψαμε νέους τρόπους εργασίας και διασκέδασης. Όλα τα παραπάνω έθεσαν καινούριους ορίζοντες για τον τρόπο οργάνωσης διάφορων δραστηριοτήτων και μαζί με αυτό νέα προβλήματα που διαφαίνονται. Αντιληφθήκαμε διαφορετικά τον προσωπικό

¹ Εφεύρεση του Marvin Minsky ο οποίος το κατασκεύασε και το ονόμασε *Ultimate Machine* και του μέντορά του Claude Elwood Shannon ο οποίος την έκανε διάσημη. Και οι δύο προσέφεραν σημαντικά στην ανάπτυξη της τεχνητής νοημοσύνης και άλλων τομέων της επιστήμης των υπολογιστών.

<https://youtu.be/17Za2QHkZw>

² Bruno Munari: *Futurism, Function & Useless Machines*

<https://theculturetrip.com/europe/italy/articles/bruno-munari-futurism-function-and-useless-machines/>

μας χώρο αλλά και τον δημόσιο. Η νέα αυτή εμπειρία δεν μπορεί να λείπει από τον τρόπο με τον οποίον συλλαμβάνονται και διαμορφώνονται τα έργα που παρουσιάζει η εργασία αυτή.

Κεφάλαιο 2: Λειτουργικοί ορισμοί

Σε αυτό το κεφάλαιο θα προσδιοριστούν οι τεχνικοί κυρίως όροι που θα χρησιμοποιηθούν στη συνέχεια. Η ελπίδα είναι ότι με τον τρόπο αυτόν κανείς θα μπορεί εξ αρχής να έχει έναν οδηγό στον οποίο να μπορεί να ανατρέξει αν χρειαστεί καθώς επίσης και να διαφανεί ένα κάποιο πλαίσιο εργασίας.

Δημόσιος χώρος: Δημόσιος χώρος λέγεται ο τόπος ο οποίος προσφέρεται για κοινή χρήση από όλα αδιακρίτως τα άτομα μιας κοινωνίας καθώς επίσης και ο τόπος ο οποίος ανήκει στο κράτος.

Δημόσια Σφαίρα: Δημόσια σφαίρα είναι ο κύκλος των δραστηριοτήτων ενός ή πολλών ατόμων που στόχο έχουν τον ανοιχτό διάλογο και την ελεύθερη αλληλεπίδραση με όλα τα μέλη μιας κοινωνίας, μέσα σε ένα δημοκρατικό πλαίσιο. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Jürgen Habermas, ο οποίος την όρισε ως μία εικονική ή φανταστική κοινότητα που δεν υπάρχει σε κάποιο συγκεκριμένο τόπο και μπορεί να συζητά ελεύθερα προκειμένου να αναγνωρίζει και να επιλύει προβλήματα.³

Ημι-δημόσιος χώρος: Είναι ένας τόπος του οποίου η πρόσβαση δεν είναι ελεύθερη για όλους ή/και σε όλες τις ώρες. Μπορεί να ανήκει στο κράτος ή σε ιδιώτη και εν γένει υπάγεται στους κοινωνικούς κανόνες του δημόσιου χώρου, εκτός κι αν κάτι διαφοροποιείται σαφώς από τους διαχειριστές του.⁴

Ιδιωτικός χώρος: Ιδιωτικός νοείται ο χώρος που ανήκει σε κάποιον ιδιώτη και στέκει στον αντίποδα του δημόσιου χώρου.

Ιδιωτική Σφαίρα: Ιδιωτική σφαίρα σε αντιδιαστολή με τη δημόσια σφαίρα θεωρείται ο κύκλος δραστηριοτήτων που αποτελούν την προσωπική ζωή του ατόμου.

Διάδραση: Διάδραση είναι η αμοιβαία αλληλεπίδραση μεταξύ δύο ή και περισσότερων υποκειμένων.⁵ Εδώ θα ασχοληθούμε κυρίως με τη διάδραση μεταξύ ανθρώπου και τεχνολογίας.

Augmented Reality (Επαυξημένη Πραγματικότητα): Ο όρος χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Thomas P. Caudell το 1992, για να περιγράψει την προσθήκη περιεχομένου, με τη βοήθεια μιας ηλεκτρονικής συσκευής, στην εικόνα του πραγματικού περιβάλλοντος, σε πραγματικό χρόνο.⁶ Το περιεχόμενο αυτό μπορεί να είναι οτιδήποτε ψηφιακό, όπως εικόνα, βίντεο, γραφικά, ήχος κ.α. και αναλογικό όπως δόνηση ή μυρωδιά και επιπλέον μπορεί να έχει διάδραση.

Πορτρέτο: Το πορτρέτο⁷ είναι ένας βασικός τομέας της ζωγραφικής από την αρχαιότητα ως σήμερα. Αρχικά χρησιμοποιήθηκε για να αποτυπώσει ή και να συμβολοποιήσει σπουδαίες προσωπικότητες της κάθε εποχής όπως ηγεμόνες, φιλοσόφους ή ποιητές. Στα χρόνια του χριστιανισμού εκδημοκρατίστηκε και αποτύπωσε κοινούς θνητούς που είχαν ασφαλώς την οικονομική επιφάνεια να το παραγγείλουν.

Η προσωπογραφία μοιάζει να αδράχνει κάτι από την προσωπικότητα του εικονιζόμενου πανανθρώπινα. Οι Ινδιάνοι της Αμερικής πίστευαν ότι το φωτογραφικό τους πορτρέτο συλλαμβάνει την ψυχή τους⁸ και το πορτρέτο του Ντόριαν Γκρέι⁹ γερνάει αντί αυτού. Το πορτρέτο

3 Ο γερμανός φιλόσοφος και κοινωνιολόγος J. Habermas έγινε γνωστός για την έννοια «δημόσια σφαίρα», ης οποία είναι και το θέμα του πρώτου του βιβλίου: *The Structural Transformation of the Public Sphere*, 1962.

4 Παράδειγμα για το τελευταίο μπορεί να είναι το γαλλικό θέρετρο Cap d'Agde's όπου ο γυμνισμός είναι υποχρεωτικός για όλους.

5 Χρηστικό Λεξικό της Νέοελληνικής Γλώσσας, σελ.422.

6 https://www.researchgate.net/publication/3510119_Augmented_reality_An_application_of_heads-up_display_technology_to_manual_manufacturing_processes

7 Πορτρέτο θεωρείται η προσωπογραφία, αλλά και οτιδήποτε λειτουργεί ως παρουσίαση προσώπου ή πράγματος. Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Γ. Μπαμπινιώτη, σελ. 1455.

8 Ακόμα και σήμερα στη γλώσσα της φυλής Καγάρo στον Αμαζόνιο, akaron kaba, σημαίνει ταυτόχρονα «να πάρω φωτογραφία» και «να κλέψω την ψυχή»

<http://blogs.reuters.com/photographers-blog/2011/05/12/capturing-souls/>

9 «Το Πορτραίτο του Ντόριαν Γκρέυ» είναι ένα διάσημο μυθιστόρημα, γραμμένο στα 1890, από τον Όσκαρ Ουάιλντ.

- μινιατούρα της αγαπημένης φοριέται σαν φυλαχτό και το πορτρέτο του ηγεμόνα κοσμεί και επιβλέπει όλες τις οικονομικές δοσοληψίες. Φαίνεται πως πάντα υπήρχε η ιδέα ότι η εξωτερική εικόνα του ανθρώπου είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ταυτότητά του.

Κάθε εποχή είχε το δικό της στιλιζάρισμα σχετικά με το πως πρέπει να δείχνει ένας άνθρωπος, το πορτρέτο όμως πάντα επιχειρεί να διατηρήσει τα φυσικά χαρακτηριστικά του ατόμου που απεικονίζει. Όσο προχωρούν οι χρόνοι, με τη βελτίωση των ζωγραφικών υλικών και τη μελέτη της οπτικής επιστήμης, τόσο μεγαλύτερος ρεαλισμός είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί και κατά συνέπεια, τόσο μεγαλύτερη ομοιότητα είναι δυνατόν να επιτευχθεί. Καλός πορτρετίστας θεωρούνταν πάντοτε εκείνος που μαζί με την εξωτερική ομοιότητα ήταν σε θέση να αποτυπώσει και κάτι από την προσωπικότητα του εικονιζόμενου. Για το λόγο αυτόν συχνά χρησιμοποιήθηκαν αντικείμενα και χώροι με συμβολικό τρόπο, όπως επίσης το χρώματα και η γραφή.

Σε όλες τις περιπτώσεις στόχος ήταν να αποτυπωθεί η εικόνα ενός συγκεκριμένου ατόμου, ώστε να επιβιώσει πέραν του φυσικού του βίου κάτι από τον εαυτό του. Με την ανακάλυψη της φωτογραφίας το πορτρέτο πήρε και άλλες διαστάσεις. Στις αρχές της διασποράς της φωτογραφίζονταν ακόμα και οι νεκροί σε μια ύστερη προσπάθεια να διατηρηθεί κάτι από τον αγαπημένο νεκρό στο διηνεκές. Το αίτημα για μεγαλύτερο ρεαλισμό έκανε τη φωτογραφία να υπερτερεί έναντι της ζωγραφικής, αν και το ζωγραφικό πορτρέτο δεν έπαψε ποτέ να υπάρχει.

Σήμερα και οι δύο, η φωτογραφία και η ζωγραφική, ζητούν να αποτυπώσουν όσο είναι δυνατόν περισσότερο την προσωπικότητα του ατόμου ακόμα κι αν θα πρέπει να θυσιάσει ο ρεαλισμός σε κάποιον βαθμό.

Video art: Η video art (βιντεοτέχνη) είναι ένας τομέας των εικαστικών τεχνών που αναπτύχθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1960, όταν βγήκε για πρώτη φορά στην αγορά ένα φορητό σύστημα καταγραφής βίντεο, το οποίο χρησιμοποιήθηκε περισσότερο από καλλιτέχνες και ακτιβιστές παρά από μικρές επιχειρήσεις που ήταν η αρχική ιδέα.¹⁰ Γεννημένη σε μια εποχή έντονα πολιτικοποιημένη, από την αρχή υπήρξε η τέχνη της αντίδρασης και της διαμαρτυρίας.

Αντίθετη από την κατεστημένη τέχνη του μοντερνισμού και την εμπορική τέχνη των γκαλερί δημιούργησε προβοκατόρικα έργα που σχολίαζαν την πραγματικότητα της κοινωνίας της εποχής της και του κόσμου της τέχνης, κατέγραφαν σημαντικά κοινωνικά γεγονότα ή τετριμμένες καθημερινές συνήθειες, αναζητώντας τρόπους να καταδείξουν την αλήθεια. Την εποχή εκείνη στην καρδιά της video art υπήρχε η ιδέα του αληθινού και του εφήμερου, στον αντίποδα της τηλεόρασης και του καταναλωτισμού που προήγαγε.

Ταυτόχρονα με την εξέλιξη του αποδομισμού από τον Ντεριντά, εξελίσσεται και η αποδομιστική πλευρά της video art που έχει σκοπό να αναλύσει κοινωνικοπολιτικά ζητήματα από διαφορετικές οπτικές γωνίες την ίδια στιγμή.¹¹ Το μέσο χρησιμοποιήθηκε με τρόπους αντιφατικούς και στόχους ετερόκλιτους και κατά συνέπεια τα έργα έχουν μεγάλη ποικιλία, αλλά όλα φαίνεται να ενδιαφέρονται για κάποιου τύπου αντιθετικό ζεύγος.¹²

Στα 1980, η video art έγινε ευρέως αποδεκτή. Οι καλλιτέχνες της έγιναν καθηγητές στα πανεπιστήμια και οι ιστορικοί τέχνης άρχισαν να την συστηματοποιούν, διακρίνοντας κατηγορίες και ορίζοντας τα πεδία δράσης της. Στην ίδια δεκαετία εξαιτίας της έκρηξης του AIDS, βοήθησε με την παρουσία της και τον ακτιβισμό των καλλιτεχνών της, στο να αναδυθούν και να γίνουν κατανοητά ζητήματα της LGBT κοινότητας. Καθώς η τεχνολογία προόδευε, οι δυνατότητες επεξεργασίας της εικόνας και το μοντάζ μπήκαν στα έργα της.

Στα 1990, η video art μπήκε στον χώρο των γκαλερί και των μουσείων και προσέελκυσε

¹⁰ Το σύστημα αυτό ονομαζόταν Portapak και βγήκε από την Sony το 1965. Περιλάμβανε μία φορητή κάμερα και μια καταγραφική κονσόλα. Αργότερα κι άλλες εταιρίες παρουσίασαν φορητές κάμερες και ως τα τέλη του 1970 ήταν πια αρκετά ευλυκόλο να αποκτήσει κανείς μια κάμερα. Το μοντάζ όμως και η επεξεργασία της εικόνας παρέμεινε δύσκολη υπόθεση και αντικείμενο μόνο για επαγγελματίες για πολλά χρόνια άκομη.

¹¹ Kate Horsefield & Lukas Hilderbrand, Feedback: The Video Data Bank Catalog of Video Art and Artist Interviews, σελ. 13.

¹² τέχνη-τεχνολογία, τηλεόραση-τέχνη, συλογική-ατομική τέχνη, συστημική -ανισυστημική τέχνη

νέους επιμελητές και ιστορικούς τέχνης. Απέκτησε εμπορική αξία όταν επινοήθηκε η παρουσίαση των έργων της σε περιορισμένη έκδοση (limited edition) και η προβολή τους σε μεγάλες επιφάνειες. Απέκτησε έτσι αγοραστές, συλλέκτες και την προσοχή του ευρύτερου κοινού. Η εμπορευματοποίηση της βιντεοτέχνης διαχώρισε τους καλλιτέχνες της σε δύο κατηγορίες, τους εμπορικούς που επικεντρώθηκαν σε αισθητικούς πειραματισμούς και καλλιτεχνικές αφηγήσεις και σε εκείνους που εξακολουθούσαν να την παρουσιάζουν σε εναλλακτικά μέσα και να έχουν ένα πιο κοινωνικοπολιτικό περιεχόμενο.

Σήμερα η βιντεοτέχνη αξιοποιεί όλες τις δυνατότητες επεξεργασίας εικόνας και ήχου που της προσφέρει η ψηφιακή τεχνολογία κι επιπλέον έχει αποκτήσει ένα νέο μεγαλύτερο εύρος δυνατοτήτων με προβολές σε πολύ μεγάλη κλίμακα και χρήση του διαδικτύου.

Videopoetry: Η videopoetry (βιντεοποίηση) είναι ένα είδος οπτικοακουστικής τέχνης.

Ο όρος εφευρέθηκε από τον канаδό ποιητή Tom Konyves το 1978 και δηλώνει ένα είδος ποίησης που αποτελείται από κείμενο και βίντεο ή φιλμ σκηνοθετημένο έτσι ώστε να εντείνουν την εμπειρία του αναγνώστη - θεατή. Ακόμη και σήμερα δεν είναι πολύ σαφής ο διαχωρισμός της βιντεοποίησης από άλλες μορφές έργων που σχετίζονται με την ποίηση ή/και την βιντεοτέχνη, γι' αυτό και ο Konyves έγραψε ένα μανιφέστο το 2011, στο οποίο δίνει έναν ορισμό για την βιντεοποίηση και την χωρίζει σε υποκατηγορίες.¹³ Υπάρχουν βέβαια αντιρρήσεις από άλλους δημιουργούς

βιντεοτέχνης σε διάφορα σημεία¹⁴, όπως στην απαίτηση αφηρημένης ή αντιθετικής με τον λόγο εικονοποιίας που έχει ο συγκεκριμένος ορισμός, και η αλήθεια είναι ότι το συγκεκριμένο είδος τέχνης είναι πολύ νέο για να μπορεί να προσδιοριστεί με ακρίβεια. Εν γένει όμως, στην κατηγορία βιντεοποίηση εντάσσονται όλα εκείνα τα έργα που έχουν ένα ποίημα σε γραπτή μορφή ή/και σε απαγγελία, το οποίο εξελίσσεται σε συγκεκριμένο χρόνο, πάνω σε μονόχρωμο φόντο, σε σταθερή εικόνα ή σε κινούμενη οποιουδήποτε είδους.

Κεφάλαιο 3: Σκοπός και στόχοι της εργασίας

Σκοπός της εργασίας αυτής είναι να συλλάβει και να παρουσιάσει μια μικρή σειρά οπτικοακουστικών εικαστικών έργων που θα διαδρούν με τον θεατή και θα πραγματεύονται το θέμα της ιδιωτικότητας. Η βασική σκέψη είναι να σχολιαστεί το πώς την διαχειριζόμαστε.

Στόχος του συνόλου των έργων, είναι να αναζητήσει και να σχολιάσει την έννοια την ιδιωτικότητας, μέσω των εικαστικών πρακτικών και εργαλείων, προκειμένου να διακινηθεί στον θεατή ένας προβληματισμός σχετικός με την ιδιωτικότητά του. Θεωρώντας ότι είναι ένα πολύ επίκαιρο θέμα, ξεκινάει η έρευνα και ο σχεδιασμός με την ιδέα ότι θα πρέπει να του αποδοθεί μεγαλύτερη βαρύτητα από αυτήν που ήθισται και θα πρέπει να ενισχυθεί η γνώση και η ευαισθητοποίηση πάνω σε αυτό.

Καθώς είναι ένα πάρα πολύ ευρύ ζήτημα, χρειάζεται να οριστεί με όσο γίνεται μεγαλύτερη σαφήνεια και να επιλεγούν κάποιοι επιμέρους τομείς που θα μας απασχολήσουν για την επεξεργασία των εικαστικών έργων. Η τεχνολογία χρειάζεται να είναι ένα εκφραστικό εργαλείο κι όχι απλώς ένα τέχνασμα που αποσκοπεί στον εντυπωσιασμό, για τον λόγο αυτόν πρέπει να μελετηθεί και το πώς δουλεύει σε συμβολικό επίπεδο κάθε τεχνολογικό στοιχείο που θα χρησιμοποιηθεί.

Οι επιμέρους στόχοι που θέτονται προκειμένου να εξυπηρετηθεί ο σκοπός της εργασίας λοιπόν, είναι οι εξής:

¹³ Tom Konyves, Videopoetry: A Manifesto, 2011, σελ.3-4.

https://e-artexte.ca/id/eprint/24610/1/VIDEOPOETRY_A_MANIFESTO_copy.pdf

¹⁴ Alison Watkins, Videopoetry: the Hegemony of Image or Text?, σελ.2, 7.

α. Ιστορική και βιβλιογραφική έρευνα πάνω στο πως προσδιορίζεται η έννοια της ιδιωτικότητας.

β. Θεωρητική και βιβλιογραφική έρευνα για το πεδίο που καλύπτει η ιδιωτικότητα τόσο σε ατομικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο.

γ. Έρευνα πάνω στα τεχνολογικά μέσα που μπορούν να χρησιμοποιηθούν αλλά και στην εκφραστικότητα τους

δ. Σχεδιασμός έργων.

ε. Κατασκευή και επεξεργασία των επιμέρους στοιχείων κάθε έργου.

στ. Αποπεράτωση έργων.

ζ. Παρουσίαση και καταγραφή έργων.

Κεφάλαιο 4: Ερευνητικά ερωτήματα

Τα ερευνητικά ερωτήματα που ελπίζουμε να απαντηθούν με το πέρας της εργασίας αυτής είναι τα παρακάτω:

α. Ποιός είναι ο ορισμός της έννοιας ιδιωτικότητας;

Πώς εξελίχθηκε ιστορικά μέσα στις κοινωνίες του (δυτικού κυρίως) κόσμου;

Ποιό είναι το όριο μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου;

Τι σημαίνει για το άτομο και τι για την κοινότητα;

β. Με ποιόν τρόπο αντιλαμβανόμαστε την ιδιωτικότητα σήμερα και με ποιόν τρόπο την διαχειριζόμαστε;

Είναι δεδομένο ότι όλοι παραχωρούμε πρόσβαση στα προσωπικά δεδομένα μας, τον χώρο, τις συνήθειες ή τις ιδέες μας. Γνωρίζουμε όμως πάντα πότε, σε ποιόν και για ποιά χρήση;

Ποιό αίσθημα ορίζει αναγκαία την ιδιωτικότητα;

γ. Πως μπορεί η τεχνολογία να ενταχθεί σε ένα εικαστικό έργο ως εκφραστικό μέσο κι όχι απλώς ως τέχνασμα;

δ. Πως πρέπει να σχεδιαστεί η διάδραση προκειμένου να προσεγγίσει το ενδιαφέρον και τη συμμετοχή του θεατή;

Κεφάλαιο 5: Προσδοκώμενα αποτελέσματα

Τα προσδοκώμενα αποτελέσματα της έρευνας αυτής είναι σχετικά με τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν παραπάνω. Πιο συγκεκριμένα, περιμένουμε να επιτευχθεί μια βαθύτερη κατανόηση του θέματος που έχει επιλεγεί και των επιδράσεών του στην καθημερινή ζωή. Εκ πρώτης όψεως το θέμα μοιάζει απλό, αν και διαφαίνεται ότι έχει πολλές και πολύπλοκες προεκτάσεις. Δεύτερο προσδοκώμενο αποτέλεσμα είναι ο σχεδιασμός εικαστικών έργων που θα διερευνούν την εκφραστικότητα των νέων τεχνολογιών και τέλος η παραγωγή των έργων αυτών που θα σχολιάζουν την ιδιωτικότητα και θα αλληλεπιδρούν με τον θεατή, προκειμένου να τον διακινήσουν και να επιτρέψουν να αναδυθεί ένας σχετικός με το θέμα προβληματισμός.

Σε αυτό το κεφάλαιο θα μελετηθεί η έννοια της ιδιωτικότητας από την ιστορική της πλευρά, προκειμένου να καταδειχθεί η επικαιρότητα και η σημασία της διαπραγμάτευσης του θέματος αυτού. Για το σκοπό αυτό, θα αναζητηθούν και θα καταγραφούν τα όρια της έννοιας, πως μεταβλήθηκε δηλαδή ο τρόπος που την εννοούσαν οι άνθρωποι ανά τους αιώνες, οι αλλαγές στην βαρύτητα που της προσδόθηκε, ο κοινωνικός της ρόλος αλλά και η διαχείριση της από τα άτομα και τα κράτη.

Η λέξη ιδιώτης¹⁵ περιγράφει εκείνον που ιδιωτεύει, ζει δηλαδή μακριά από τον κοινωνικό βίο και τα πολιτικά αξιώματα, φροντίζοντας μόνο για τον εαυτό του και τα συμφέροντά του. Είναι γνωστό άλλωστε ότι η λέξη *idiot* είναι δάνειο από τα ελληνικά και τη λέξη ιδιώτης. Κάποτε χρησιμοποιήθηκε από την ιατρική στα γαλλικά και τα αγγλικά για να περιγράψει το άτομο με βαριά ή πλήρη νοητική υστέρηση, αλλά σήμερα στις γλώσσες αυτές έχει καταλήξει να χρησιμοποιείται μόνο ως βρισιά που συνήθως μεταφράζεται ως ηλίθιος. Ως αντιδάνειο μάλιστα, ο όρος ιδιωτεία χρησιμοποιείται και σήμερα στα νέα ελληνικά από την ιατρική, για την παραπάνω πάθηση, παρότι στα αρχαία ελληνικά η λέξη σήμαινε απλά την ιδιωτική ζωή¹⁶. Η έννοια της ιδιωτικότητας πολλοί υποστηρίζουν ότι είναι δημιούργημα των τελευταίων 150 χρόνων, ιδιωτική ζωή όμως φαίνεται να υπήρχε πάντα. Παρακάτω θα μελετηθούν ιστορικά οι έννοιες αυτές και το πως ανοίγουν ώστε να συμπεριλάβουν περισσότερους τομείς του ανθρώπινου βίου ή συρρικνώνονται για να δώσουν χώρο στην κοινότητα.

Στην αρχαία Ελλάδα ο ιδιώτης δεν έχει άλλη επιλογή παρά να ασχολείται με τετριμένα, καθημερινά πράγματα. Το αντίθετο του ιδιώτη, είναι ο πολίτης, ο δημόσιος άνδρας, εκείνος δηλαδή ο οποίος ασχολείται με την πολιτική και την διακυβέρνηση και αναλαμβάνει να φέρει εις πέρας τις υποθέσεις της πόλης του χωρίς να είναι όμως αυτός ο τρόπος με τον οποίο βιοπορίζεται. Δεν έχουν όμως όλοι το δικαίωμα να ασχοληθούν με τα κοινά: μόνο οι ελεύθεροι πολίτες με πλούσιο και ισχυρό οίκο έχουν το κύρος και τη δυνατότητα.¹⁷ Ο δημόσιος άνδρας μπορεί να κατέχει ή όχι θεσμικό αξίωμα, αλλά σε κάθε περίπτωση φέρει την ευθύνη για την εξέλιξη των υποθέσεων του κράτους, ασχέτως από το είδος ή την βαρύτητα τους. Μπορεί να έχει γνώμη και να προσφέρει λύσεις σε θέματα πολιτικής αλλά και πολιτισμού και σίγουρα τον απασχολεί το πνεύμα. Αργότερα η κοινωνία εμπιστεύεται τη διακυβέρνηση και τον πολιτισμό στον ειδικούς και έτσι ο όρος δημόσιος άνδρας καταλήγει να σημαίνει τον επαγγελματία πολιτικό. Στο δίπολο δημόσιο και ιδιωτικό, οι αρχαίοι Έλληνες αντιστοιχίζουν το πνευμα και την ελευθερία απέναντι στις υλικές φροντίδες και τις αναγκαιότητες της ζωής.¹⁸

Παράλληλα, στην Παλαιά Διαθήκη¹⁹, ο μύθος των πρωτόπλαστων παρουσιάζει τον Θεό να ζητά από τους πρώτους ανθρώπους να αποποιηθούν τη γνώση της διάκρισης του καλού και του κακού. Το καλό και το κακό προφανώς υπάρχουν, αλλά ο κόσμος δεν έχει ακόμα μυστικά. Το εντυπωσιακό είναι ότι μόλις την αποκτούν, το πρώτο πράγμα που κάνουν είναι να κατασκευάσουν το πρώτο κάλυμμα αναγνωρίζοντας την γύμνια τους, δημιουργώντας δηλαδή τον πρώτο ιδιωτικό χώρο και κατά συνέπεια το πρώτο μυστικό.

Η ιδιωτικότητα προστατεύει τα μυστικά αλλά και κάποτε τα δημιουργεί. Κατά τα φαινόμενα, στον αρχαίο κόσμο, η ιδιωτικότητα νοείται ακριβώς στον αντίποδα του δημόσιου βίου και δεν αφορά μόνο έναν, μα πάντα μια κλειστή ομάδα οικείων. Ο αρχαίος ελληνικός οίκος είναι κάτι παραπάνω από οικία, πράγμα που διαφαίνεται στον Όμηρο πεντακάθαρα. Οι οίκοι έχουν όνομα και γενεαλογία, συμμετέχουν στην εξουσία και μόνο τα μέλη τους έχουν όνομα και ιστορία που αξίζει να καταγραφεί. Το σπίτι (οικία) περιλαμβάνει τόσο τα μέλη της οικογένειας (οίκου)

¹⁵ Όλες οι πληροφορίες οι σχετικές με την λέξη ιδιώτης, ιδιωτεύω και ιδιωτεία υπάρχουν στο Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας, σελ. 712.

¹⁶ H. G. Liddell & R. Scott, Επιτομή του μεγάλου λεξικού της ελληνικής γλώσσας, σελ. 612.

¹⁷ Jürgen Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere*, σελ. 3.

¹⁸ Jürgen Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere*, σελ. 4.

¹⁹ Η Αγία Γραφή, Παλαιά Διαθήκη, Γένεσις 3, φράση 3-8, σελ. 11.

όσο και τους υπηρέτες, σκλάβους, αλλά και φίλους (οικείους)²⁰. Το άτομο επιτρέπει σε κάποιους να συμμετέχουν στην ιδιωτική του ζωή και δημιουργείται έτσι μια μικρότερη κοινότητα, η οποία βρίσκεται στα όρια της δημόσιας σφαίρας, και η οποία προστατεύει και στηρίζει κάθε μέλος της στον αγώνα του για καταξίωση ή/και επιβίωση. Το μυστικό που μοιράζεται η κοινότητα της οικογένειας δημιουργεί δεσμούς ακριβώς όπως και στους πρωτόπλαστους -δημιουργεί ένα «εμείς» σε αντιπαράθεση με το «εσείς» όλων των υπολοίπων ατόμων που στοιχειοθετούν τον κόσμο. Εντός της αυτής ομάδας όμως, το άτομο δεν μπορεί να απομονωθεί, αφού στην συντριπτική πλειοψηφία τους οι χώροι μέσα στους οποίους ζει η οικογένεια χωρίζονται λίγο ή και καθόλου. Στους οικονομικά ασθενείς οι χώροι χρησιμοποιούνται από όλα τα μέλη του νοικοκυριού και έχουν πολλές διαφορετικές χρήσεις. Στους δε πλούσιους οι χώροι προορίζονται για συγκεκριμένη χρήση ο καθένας, αλλά προστίθενται και οι δούλοι, η παρουσία των οποίων είναι διαρκής.

Αργότερα, κατά την άνθιση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας όλοι οι τομείς της ζωής γίνονται δημόσιοι²¹. Όσο δε πιο εύπορος είναι κανείς τόσο περισσότερο εκτίθεται δημοσίως η προσωπική του ζωή. Ακόμα και το σεξ, η αφώδευση²² και άλλες τέτοιου είδους δραστηριότητες που σήμερα γίνονται κεκλεισμένων των θυρών, την εποχή εκείνη είναι ευκαιρία για κοινωνική συνεύρεση και θέμα για τοιχογραφίες. Το χιούμορ και το γέλιο δεν ταιριάζει στον δημόσιο άνδρα, ο οποίος φαίνεται όμως να διασκεδάζει παιδιαστικά στον ιδιωτικό χώρο όπως στο καταφύγιο του σπιτιού του²³. Εώς και τον θάνατο του Αυγούστου²⁴, η Ρωμαϊκή αυτοκρατορία διάγει μία καλά οργανωμένη δημόσια ζωή, μία *res publica* με αυστηρούς κανόνες και πρωτόκολλα, που φαίνεται ότι δεν καλύπτει πνευματικά και συναισθηματικά τον πολίτη της, ο οποίος αναζητά την έξαψη και την παραμυθία σε θρησκείες της Εγγύς Ανατολής, όπως τον χριστιανισμό. Η κρυφή πίστη, το μυστικό του στενού κύκλου των μυημένων γίνεται αργότερα η θρησκεία του κράτους. Εδώ τα εν οίκω γίνονται εν δήμω, αντίθετα με τις συμβουλές των αρχαίων Ελλήνων, και μάλιστα με τόσο δυναμικό τρόπο που ορίζουν τους νέους κανόνες με τους οποίους οργανώνεται ο δημόσιος βίος στη συνέχεια²⁵. Και στη ρωμαϊκή κοινωνία, όπως και στην αρχαία Ελλάδα, το επίθετο ιδιωτικός χρησιμοποιούνταν στην καθομιλουμένη με αρνητική σημασία και ασφαλώς η ιδιότητα αυτή δεν προστατευόταν από το νόμο²⁶.

Μετάπειτα, στη βυζαντινή αυτοκρατορία, και μάλλον εξ αιτίας της αλλαγής των ηθών λόγω θρησκείας, αρχίζει να διαμορφώνεται ο χώρος έτσι ώστε να διαχωρίζει τις δραστηριότητες των ανθρώπων και να επιτρέπει έτσι την απομόνωση, εάν αυτή είναι επιθυμητή. Δημιουργούνται οικίες με πολλαπλούς ορόφους ή αυτόνομες οικίες αλλά με κοινή αυλή και συχνά τα εσωτερικά χωρίζονται με κουρτίνες όπου εμφανίζεται και για πρώτη φορά ο γυναικωνίτης²⁷. Ο οίκος αποκτά συγκεκριμένες εξουσίες και υποχρεώσεις σε σχέση με το παλάτι και η απομόνω-

20 Philippe Ariès and Paul Veyne, A History of Private Life, Vol. I - From Pagan Rome to Byzantium, σελ. 567.

21 Philippe Ariès and Paul Veyne, A History of Private Life, Vol. I - From Pagan Rome to Byzantium, σελ. 198.

22 Greg Ferenstein, Η Γέννηση κι ο Θάνατος της Ιδιωτικότητας: 3000 Χρόνια Ιστορίας Ειπωμένη μέσα σε 46 Εικόνες.

23 Ο Σένεκας έγραφε: «Ο φτωχός γελάει πιο συχνά και περισσότερο από την καρδιά του.»

Philippe Ariès and Paul Veyne, A History of Private Life, Vol. I - From Pagan Rome to Byzantium, σελ. 174-175.

24 Στις 19 Αυγούστου του 14 μ.Χ.

25 Ρίτσαρντ Σένετ, Η Τυραννία της Οικιότητας, σελ. 15.

26 Philippe Ariès and Paul Veyne, A History of Private Life, Vol. I - From Pagan Rome to Byzantium, σελ. 163-164.

27 Ο γυναικωνίτης είναι ένας χώρος στο σπίτι όπου μένουν οι γυναίκες και απαγορεύεται η είσοδος στους άνδρες.

Σκοπός είναι να προφυλάξει την παρθενία των ανύπαντρων και την αρετή των παντρεμένων γυναικών, κρύβοντας τες από το βλέμμα, και κατά συνέπεια την ερωτική επιθυμία, των ξένων ανδρών. Ο γυναικωνίτης επιβιώνει στην Ανατολή έως σήμερα.

Philippe Ariès and Paul Veyne, A History of Private Life, Vol. I - From Pagan Rome to Byzantium, σελ. 573.

ση χρησιμοποιείται ως τιμωρία. Στα σπίτια των χωρικών, τα χωρίσματα παραμένουν λιγοστά και ο ύπνος μοιρασμένος τόσο με άλλους ανθρώπους όσο και με οικόσιτα ζώα. Σε αυτούς τους χρόνους λοιπόν είναι που τίθενται στη Βυζαντινή αυτοκρατορία και σε όλη την Ευρώπη οι βάσεις κοινωνικά, ηθικά και συναισθηματικά πάνω στις οποίες χτίζεται σιγά σιγά η έννοια της ατομικότητας.

Στον Μεσαίωνα, ενισχυμένα και από τον φόβο της Ιεράς Εξέτασης, τα μυστικά πληθαίνουν. Αν και σε αυτή τη χρονική περίοδο, δεν αφορούν στην πίστη αλλά στην γνώση και την επιστήμη, ο ιδιωτικός βίος εξακολουθεί και συμπεριλαμβάνει κι άλλους με τους οποίους το άτομο μοιράζεται κάτι κοινό. Με άλλα λόγια, ο οικογενειακός και συντεχνιακός κύκλος συχνά ταυτίζονται και η ίδια η επιβίωση του ατόμου εξαρτάται από την αφοσίωση των μελών, τόσο για την προστασία όσο και για την συνέχιση των μυστικών τους στις επόμενες γενιές. Η οικιακή ζωή εξακολουθεί να περιλαμβάνει πολύ περισσότερους από την πυρηνική οικογένεια, αν και ορισμένες δραστηριότητες εξαιτίας του χριστιανικού ήθους απεμπολίζονται από τη όποια δημόσια σφαίρα. Μιας και το σώμα οδηγεί τον άνθρωπο στην αμαρτία, δεν επιτρέπεται πλέον να είναι

φανερές οι σωματικές λειτουργίες και ανάγκες, ούτε καν να μιλάει κανείς γι' αυτές. Παρόλα τα παραπάνω, θεωρείται κανονικό να μοιράζεται κανείς το κρεβάτι του, όχι μόνο με τον/τη σύζυγο και τα παιδιά του, αλλά και με θείους, ξαδέρφια, υπηρέτες και τον περιστασιακό φιλοξενούμενο²⁸. Την εποχή αυτή κατά τα φαινόμενα, δεν υπάρχει τίποτα που κάποιος θα μπορούσε να ονομάσει δικό του, ούτε καν το ίδιο του το σώμα, μιας και η φεουδαρχία και η εκκλησία έχουν περισσότερα δικαιώματα πάνω στο σώμα από ότι το ίδιο το άτομο²⁹. Η ιδιωτικότητα ως έννοια είναι ακόμα μακριά από αυτό που εννοούμε σήμερα αφού είναι συνυφασμένη με τη δημόσια σφαίρα, αλλά η στοχαστική απομόνωση έχει αρχίσει ήδη να εκτιμάται. Στον ύστερο Μεσαίωνα, η εξομολόγηση καθίσταται υποχρεωτική από την Δ' Λατερανή Σύνοδο³⁰ και το σιωπηλό διάβασμα γίνεται μια καθολική πρακτική. Έτσι ξεκινάει μια στροφή προς τα μέσα, προς αναζήτηση του θεϊκού και της αλήθειας. Πολλή από τη μεσαιωνική λογοτεχνία και ποίηση εξάρει την στοχαστική απομόνωση, την ηθική εξύψωση και τον ρομαντικό έρωτα τα οποία αναζητούν και διεκδικούν έναν χώρο μακριά από το βλέμμα και την παρουσία των άλλων³¹. Αυτή η στροφή κάνει ορατή την ανάγκη του ανθρώπου για έναν δικό του χώρο.

Στη συνέχεια, η Αναγέννηση επανέφερε μια κάποια αίγλη στο σώμα, μα από την άλλη εντείνει την εσωστρέφεια και τον στοχασμό. Ενώ παλιότερα οι χειρονομίες χαιρετισμού ή θαυμασμού ήταν μεγάλες και στομφώδεις, τώρα πια είναι διακριτικές· σαν να μη θέλει το άτομο να τραβήξει την προσοχή και η νέα σεμνότητα προτρέπει να περνά κανείς σχεδόν απαρατήρητος. Μια νέα δραστηριότητα που εμφανίζεται, είναι η συγγραφή ημερολογίων· ένα πόνημα προς αναζήτηση και αναγνώριση του εαυτού, που απευθύνεται συνήθως αποκλειστικά στον εαυτό, όπως η αυτοπροσωπογραφία και η αυτοβιογραφία³². Ο ρουχισμός και τα κοσμήματα βοηθούν την εξατομίκευση, τα μονογράμματα και τα cameo -πορτρέτα μινιατούρες- που τα διακοσμούν ενισχύουν την εντύπωση του προσωπικού³³. Ο ατομισμός αν και στα σπάργανα, είναι πλέον υπαρκτός. Ο Μονταίνιος, ως χαρακτηριστικό παράδειγμα της περιόδου αυτής, το δηλώνει ξεκάθαρα: στόχος των δοκιμίων του είναι μονάχα να αναγνωρίσει και να ενδυναμώσει τον εαυτό

28 Philippe Ariès and Paul Veyne, A History of Private Life, Vol. II- Revelations of the Medieval World, σελ. 497.

29 Philippe Ariès and Paul Veyne, A History of Private Life, Vol. III - Passions of the Renaissance, σελ. 9.

30 Η Δ' Λατερανή Σύνοδος συγκαλέστηκε από τον Πάπα Ιννοκέντιο Γ' το 1215.

31 Philippe Ariès and Paul Veyne, A History of Private Life, Vol. II- Revelations of the Medieval World, σελ. 314-315.

32 Τα ημερολόγια απαντώνται στην Αγγλία του 14ου αιώνα, την οποία οι συγγραφείς του βιβλίου θεωρούν κοιτίδα της ιδιωτικότητας, ενώ τα αυτοπορτρέτα απαντώνται σε όλη την Ευρώπη.

Philippe Ariès and Paul Veyne, A History of Private Life, Vol. III - Passions of the Renaissance, σελ. 4, 209 και 330.

33 Philippe Ariès and Paul Veyne, A History of Private Life, Vol. III - Passions of the Renaissance, σελ. 250.

του³⁴.

Επίσης το υπνοδωμάτιο κάνει την εμφάνιση του για πρώτη φορά ως ξεχωριστό δωμάτιο κατά τον 14ο αιώνα, και είναι πάντα κλειδωμένο όταν λείπει η κυρία, η οποία και εικονογραφείται να έχει τα κλειδιά του δεμένα στη ζώνη της³⁵. Το δωμάτιο αυτό, είναι το σκηνικό για το γυμνό γυναικείο σώμα και τον αισθησιασμό που εκφράζεται μέσα στη ζωγραφική ως και τον 18ο αιώνα. Ο αισθησιασμός αυτός αφορά τόσο τον ερωτισμό του γυμνού αλλά και την έξαψη του ηδονοβλεψία, εισβάλλοντας με το βλέμμα στην οικειότητα του χώρου αυτού. Το υπνοδωμάτιο αλλάζει μορφή -το κρεβάτι μετακινείται από το κέντρο του δωματίου, κοντά στον τοίχο για να αφήσει χώρο σε μικρούς καναπέδες, ντουλάπες και σεκρετέρ που κλειδώνουν επίσης- και μετατρέπεται στον χώρο όπου η οικοδέσποινα δέχεται επισκέψεις και οργανώνει τη ζωή της. Από την άλλη εμφανίζεται κι ένα άλλο είδος δωματίου εκείνη την περίοδο, το γραφείο, το οποίο είναι το ιδιωτικό δωμάτιο του κυρίου και το οποίο επίσης κλειδώνεται σχολαστικά. Συχνά αποτελεί το σκηνικό για τα πορτρέτα κύριων στην ζωγραφική ως τον 18ο αιώνα, μόνο που εδώ πια δεν εκφράζεται ο ερωτισμός, αλλά η ισχύς κι ο πλούτος, τόσο κυριολεκτικά, όσο και συμβολικά. Στο δωμάτιο αυτό ο ιδιοκτήτης του φορά την ρόμπα του, ένα οικιακό πολυτελές και ζεστό ρούχο, και μελετά ή δέχεται επισκέψεις. Ο χώρος εκφράζει τόσο άμεσα την προσωπικότητα του ατόμου, που ο Ντιντερό αισθάνθηκε την ανάγκη να δηλώσει μετά από μια ανακαίνιση, τόσο του γραφείου όσο και του ρούχου του, ότι παρόλες τις αλλαγές αυτές δεν έχει αλλάξει τίποτα στον εαυτό του³⁶.

Ο Διαφωτισμός με όλες τις καινοτομίες που εισήγαγε, την χάρτα των ανθρώπινων δικαιωμάτων, την πίστη στην πρόοδο και τον ορθολογισμό και τον εξωραϊσμό της φύσης, συμπάρει και την έννοια της ιδιωτικότητας. Εκείνη την εποχή, θεωρείται όχι μόνο κανονικό αλλά και αναγκαίο να μπορεί κανείς να έχει χώρο και χρόνο για τον εαυτό του, τόσο που και οι βασιλείς το διεκδικούν παραβαίνοντας τα παλιά πρωτόκολλα του παλατιού. Μαζί με μια ιδέα επιστροφής στη φυσική ζωή, χτίζονται πολύ μικρά χωριά ή αγροτόσπιτα προκειμένου να φιλοξενήσουν βασιλείς ή ευγενείς με τον στενό κύκλο των οικείων τους. Είναι πια τόσο ιερή η ιδιωτικότητα, που ακόμη και όταν η Δούκισσα του Πολινάκ αρνείται να αποκλείσει κάποιους φίλους της από το σαλόνι της, μετά από αίτημα της βασίλισσας Μαρίας-Αντουανέττας, η βασίλισσα υποχωρεί και το αποδέχεται χωρίς πικρία³⁷. Καθώς οι πόλεις έχουν μεγαλώσει αρκετά και οι άνθρωποι ζουν πια πολύ κοντά ο ένας στον άλλον, ακόμη και τα λαϊκά στρώματα έχουν την ίδια ιδέα προστασίας του εαυτού τους και της οικογένειάς τους. Έτσι πλέον αναζητούνται και εφαρμόζονται νόμοι που προστατεύουν την καθημερινή ιδιωτική ζωή και ύπαρξη μακριά από τα αδιάκριτα μάτια ή αφτιά, τιμωρώντας τους παραβάτες³⁸. Τα τέλη του 18ου αιώνα όμως, φέρνουν την Γαλλική

34 «Εδώ είναι οι ιδέες μου, με τις οποίες δεν προσπαθώ καθόλου να σας δώσω να γνωρίσετε τα πράγματα, αλλά τον εαυτό μου»

Michel de Montaigne, Δοκίμια, Εκδ Κάλβος, 1979, Αθήνα, σελ. 162.

35 Philippe Ariès and Paul Veyne, A History of Private Life, Vol. III - Passions of the Renaissance, σελ. 217.

36 Οι σκηνές των γυναικών παρουσιάζουν συνήθως καθημερινές τετριμμένες δράσεις, ενώ των ανδρών μοιάζουν πιο πολύ σαν πόζες όπου όλα είναι καλά παρουσιασμένα και οργανωμένα. Οι χώροι από την άλλη παρουσιάζουν όλα τα τυπικά ενδιαφέροντα και συνήθειες του φύλου.

Philippe Ariès and Paul Veyne, A History of Private Life, Vol. III - Passions of the Renaissance, σελ. 225-231.

37 Mme Campan, Memoirs of the Private Life of Marie Antoinette, Queen of France and Navarre, Α' Τόμος, σελ. 307.

38 Samuel D. Warren και Louis D. Brandeis, The Right to Privacy, σελ. 194-195.

Επανάσταση³⁹, η οποία πολιτικοποιεί τον καθημερινό βίο και καταλήγει το ιδιωτικό συμφέρον να θεωρείται ομώνυμο με την συνωμοσία και την προδοσία. Αυτό στην συνέχεια δημιουργεί την ιδέα ότι αν κάποιος δεν είναι αρκετά υπέρ της επανάστασης και του δημόσιου συμφέροντος, τότε είναι κακός και ως άνθρωπος. Εντέλει, φαίνεται πως γίνεται κοινωνική απαίτηση, να κάνει ο καθένας την δική του προσωπική επανάσταση⁴⁰. Το ιδιωτικό γίνεται δημόσιο μέσα στην δεκαετία ετούτη και απαιτείται πλήρης διαφάνεια που δεν επιτρέπει τίποτα το εσωτερικό στο άτομο. Για τον λόγο αυτό και δεν έχουμε ντοκουμέντα που να αναφέρονται σε προσωπικές σκέψεις ή συναισθήματα στα χρόνια Γαλλικής Επανάστασης⁴¹.

Με την αλλαγή του αιώνα και μπαίνοντας στον 19ο αιώνα ξεκινά η εποχή την ατομικής ταυτότητας. Η νέα τάξη που έχει προκύπτει από την πτώση των παλαιών καθεστώτων, και κυρίως εξαιτίας της βιομηχανικής Επανάστασης, αναζητά τρόπους να αναγνωρίζει και να διαχωρίζει κάθε άνθρωπο από τους υπόλοιπους. Δεν είναι μόνο μια προσωπική ή ψυχική ανά-

γκη, αλλά και μία θεσμική επιταγή⁴². Η εφεύρεση της φωτογραφίας επιτρέπει την εξάπλωση του πορτρέτου, αφού πλέον η ομοιότητα με το υποκείμενο είναι αναμφισβήτητη και το οικονομικό βάρος υποφερτό. Η φωτογραφία καλύπτει την ανάγκη για ατομική αναγνώριση, η οποία είναι καθολική και ωθεί ακόμη και τα πιο λαϊκά στρώματα να θέλουν να αφήσουν ένα ίχνος από την παρουσία τους που θα διαρκέσει περισσότερο από τη φυσική τους ύπαρξη⁴³. Η συγγραφή ημερολογίων, αναμνήσεων και εξομολογητικών αυτοβιογραφιών γνωρίζει και πάλι μεγάλη άνθιση και όλα ετούτα χρησιμοποιούνται ως μια εργαλειακή εσωτερική αναζήτηση, μία εκτενή έρευνα και ανάλυση του εαυτού σε όλα τα επίπεδα⁴⁴, χωρίς καμία ή σε κάποιες περιπτώσεις μικρή, λογοτεχνική φιλοδοξία. Υπάρχει μία στροφή προς την εσωστρέφεια που ενισχύει πολύ και την τάση για απόκτηση ακινήτων, όπως σπιτιών και κτημάτων. Είναι αναγκαίο πλέον να υπάρχει ένας τόπος στον οποίο κανείς να μπορεί να αποσυρθεί. Η ιδιοκτησία κτημάτων και σπιτιών λοιπόν εξάρεται, και ταυτόχρονα με αυτό αναπτύσσεται κι ο στοχασμός πάνω στο σε τι συνίσταται η ιδιοκτησία και το πως πρέπει να τη διαχειρίζεται ο άνθρωπος.

Κατά συνέπεια, η διάνοξη της εποχής χωρίζεται σε δύο αντίθετες κατευθύνσεις. Η μία, σε συνέχεια των ανθρωπιστικών ιδεωδών που κληροδοτήθηκαν από τον Διαφωτισμό, προτείνει την κατάργηση της ιδιοκτησίας και τον κοινοτισμό προκειμένου να εξαλειφθούν οι κοινωνικές ανισότητες και η εκμετάλλευση του αδύναμου. Αντίθετα η άλλη διεκδικεί την κάθετη αποδοχή του εγωισμού και την ενδυνάμωση του ατομισμού, προκειμένου να διαφυλαχθεί και να ενισχυθεί η ανεξαρτησία και η ελευθερία του ατόμου, διευρύνοντας την έννοια της ιδιοκτησίας ώστε

Σύμφωνα με τους συγγραφείς η παλαιότερη καταγεγραμμένη μήνυση για συκοφαντία είναι στα μισά του 14ου αιώνα και εγείρεται σιγά σιγά το ερώτημα σε τι συνίσταται η ιδιοκτησία και κατά πόσο μπορεί να είναι άυλη, όπως η θέα μέσα στην αυλή, η ανάγνωση των ξένων επιστολών μέχρι και το τι γίνεται με τα πνευματικά δικαιώματα.

39 Η απόλυση του υπουργού οικονομικών Νεκέρ από τον Λουδοβίκο ΙΣΤ' στις 11 Ιουλίου 1789 και η εξέγερση που ακολούθησε, σηματοδότησαν την αρχή της Γαλλικής Επανάστασης, η οποία και έληξε όταν ο Ναπολέων Α' Βοναπάρτης ανέτρεψε πραξικοπηματικά το δημοκρατικά εκλεγμένο Διευθυντήριο στις 9 Νοεμβρίου του 1799.

40 Ο Ροβεσπιέρος διακήρυχτε στα 1794 ότι «στην Γαλλική Επανάσταση ό,τι είναι ανήθικο είναι ασύνετο, ό,τι διαφθείρει είναι αντιεπαναστατικό.»

Philippe Ariès and Paul Veyne, A History of Private Life, Vol. IV -From the Fires of Revolution to the Great War, σελ. 13-16.

41 Ενδιαφέρουσα εξαίρεση σε αυτό, αποτελεί το έργο του Μαρκίσιου ντε Σαντ που γράφτηκε κυρίως το τελευταίο τέταρτο του 18ου αιώνα. Το έργο του δεν μόνο είναι απόλυτα προσωπικό -όπως μας αποκαλύπτει ο ίδιος σε μία επιστολή προς την σύζυγο του «Ο τρόπος σκέψης μου είναι το αποτέλεσμα των στοχασμών μου. Είναι κομμάτι της εσωτερικής ύπαρξής μου, του τρόπου που είμαι φτιαγμένος.»- αλλά διερευνά και εξάρει απολαύσεις εντελώς προσωπικές που συντελούνται αποκλειστικά σε κλειστούς, ιδιωτικούς χώρους.

42 Είναι ενδιαφέρον ότι μέχρι τα 1880 δεν υπήρχε κάποιο θεσμικό σύστημα ταυτοποίησης και η κλοπή ταυτότητας ήταν εξαιρετικά εύκολη. Εντούτοις, η ασφαλής ταυτοποίηση οργανώθηκε γρήγορα με την βοήθεια της φωτογραφίας (1876), της ανθρωπομετρίας (1882), και των δακτυλικών αποτυπωμάτων (1892).

Ph. Ariès and P. Veyne, A History of Private Life, Vol. IV - From the Fires of Revolution to the Great War, σελ. 471-473.

43 Στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα γίνεται της μόδας και το πορτρέτο των νεκρών συγγενών ή εκτελεσμένων εγκληματιών, καθώς είναι η τελευταία ευκαιρία για να διασωθεί το παρουσαστικό τους.

Ph. Ariès and P. Veyne, A History of Private Life, Vol. IV - From the Fires of Revolution to the Great War, σελ. 461-462.

44 Ph. Ariès and P. Veyne, A History of Private Life, Vol. IV - From the Fires of Revolution to the Great War, σελ. 499-500.

να συμπεριλαμβάνει οτιδήποτε αλλά και οποιονδήποτε⁴⁵. Αυτή η ιδεολογική διαμάχη μοιάζει να διεξάγεται και να εξελίσσεται διαρκώς και κατά τη διάρκεια του επόμενου αιώνα. Στα μέσα του 19ου αιώνα, έχει αρχίσει ήδη να θεωρείται δεδομένη η ιδιωτικότητα στο ευρύ αστικό κοινό, καθώς και η οικειότητα μεταξύ των ανθρώπων που επιτρέπεται να αναπτυχθεί. Αλλάζει έτσι ο τρόπος του φλερτ και της συνεύρεσης. Οι άνθρωποι γίνονται πιο διαχυτικοί, μιλάνε και γράφουν για τα αισθήματα τους και δεν διστάζουν να εκφράσουν το πάθος τους για κάποιον/α. Η σεξουαλικότητα γίνεται θέμα συζήτησης, θέμα της τέχνης και στα τέλη του 19ου αιώνα θέμα μελέτης από μία νέα επιστήμη, την ψυχανάλυση, βγαίνοντας σιγά σιγά από το μπουντουάρ στην δημόσια σφαίρα⁴⁶, με αυτόν τον τρόπο χάνεται ένα από τα πιο παλιά μυστικά που προστάτευε η ιδιωτικότητα στον χριστιανικό κόσμο.

Στο γύρισμα του 20ου αιώνα, το σώμα βρίσκεται πάλι σε αναγέννηση, δεν είναι πια υποτιμημένο, δεν είναι πια αντίπαλος που πρέπει να υποταχθεί για χάρη της αρετής, δεν είναι πια εργαλείο αναπαραγωγής ούτε άχθος που υποχρεούται κανείς να φέρει ως τον θάνατο. Η ιατρική προτείνει την εκγύμνασή του προς τέρψη του ίδιου του ατόμου αλλά και των άλλων, τόσο αισθητική, όσο και ερωτική. Υπάρχει μια νεοαποκτηθείσα ελευθερία που επιτρέπει επιτέλους να οικειοποιείται κανείς το σώμα του ως κομμάτι του εαυτού του⁴⁷. Τα ενδύματα, ειδικά τα γυναικεία, γίνονται ολοένα και πιο άνετα για να επιτρέπουν περισσότερες κινήσεις και η αστική τάξη διασκεδάζει με εκδρομές στην εξοχή και αθλοπαιδιές. Ο Α' Παγκό-

σμιος Πόλεμος, εκτός όλων των άλλων συνεπειών, ενισχύει το γυναικείο ζήτημα και τη θέση της γυναίκας εν γένει, αφού εκείνη καλύπτει τις θέσεις εργασίας που μένουν κενές όταν οι άνδρες είναι στις μάχες. Κατά τον Μεσοπόλεμο η Ευρώπη γνωρίζει μεγάλη πνευματική κινητικότητα. Οι τέχνες και τα γράμματα αναζητούν το ολοένα και πιο προσωπικό. Τα εικαστικά, η μουσική και ο νεοσύστατος κινηματογράφος αναζητούν να εκφράσουν το προσωπικό συναίσθημα, αλλά και να το προκαλέσουν με τη δυνατόν μεγαλύτερη ένταση. Στη λογοτεχνία εμφανίζεται ο εσωτερικός μονόλογος, όπου ο αναγνώστης αποκτά μια προνομιούχα θέαση μέσα στον ψυχισμό του ήρωα και παρακολουθεί την ροή των ενδόμυχων σκέψεών του. Η ψυχανάλυση έχει αποκτά κύρος και πολλοί καλλιτέχνες χρησιμοποιούν τα ευρήματά της, προκειμένου να βυθιστούν ολοένα και περισσότερο στο ασυνειδητό τους, ελπίζοντας ότι αναδυόμενοι θα ανασύρουν θησαυρούς⁴⁸. Όλα τα παραπάνω απελευθερώνουν διαρκώς νέες προοπτικές και δυνατότητες όσον αφορά την ταυτότητα και την ιδιωτική ζωή του ατόμου.

Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος σταματά βίαια αυτήν την αναζήτηση του προσωπικού και καθαιρεί το άτομο από το προσκήνιο. Από την πλευρά του Άξονα το παραπάνω συμβαίνει θεσμικά, αφού επίσημα στην Χιτλερική Γερμανία όλη αυτή η τέχνη που αναζητά να αναγνωρίσει και να εκφράσει τον εσωτερικό βίο του ανθρώπου, θεωρείται παρεικμασμένη και τα έργα της, βιβλία και πίνακες, καίγονται σε δημόσιες πυρές. Όπως σε όλα τα δικτατορικά ή απολυταρχικά καθεστώτα, όπου κι αν εμφανίζονται, πλήττεται πλέον η ατομική ελευθερία. Το κράτος επιβάλλει την αποσιώπηση του εσωτερικού κόσμου για χάρη του δημόσιου: η προσωπική γνώμη οφείλει να ταυτίζεται με της ομάδας ή καλύτερα με του αρχηγού, το ατομικό συναίσθημα οφείλει να εναρμονίζεται με τις οδηγίες του κράτους και το προσωπικό κοσμοείδωλο οφείλει να ταυτίζεται

45 Χαρακτηριστικά παραδείγματα για το πρώτο είναι ο Κ. Μαρξ (1818-1883) και για το δεύτερο ο Μ. Στίρνερ (1806-1856), δύο διανοητές που κινούνταν την ίδια εποχή, στους ίδιους κύκλους. Ο Μαρξ εκφράζει με κάθε ευκαιρία την απέχθεια του στις προβοκατόρικες ιδέες του Στίρνερ αλλά είναι σαφές ότι τις μελετά και τις συζητά με τον Ένγκελς, όπως φαίνεται από την αλληλογραφία τους.

<https://alertacomunista.wordpress.com/2018/12/18/letter-engels-marx-19-november-1844/>

46 Ph. Ariès and P. Veyne, A History of Private Life, Vol. IV - From the Fires of Revolution to the Great War, σελ. 594-601.

47 Ph. Ariès and P. Veyne, A History of Private Life, Vol. IV - From the Fires of Revolution to the Great War, σελ. 667.

48 Οι Υπερρεαλιστές είναι το πιο καθαρό παράδειγμα σε αυτό, διότι όχι μόνο εφηύραν και χρησιμοποίησαν τεχνικές παρμένες από την ψυχανάλυση όπως τα όνειρα και τον ελεύθερο συνειρμό, αλλά και ανοιχτά θεωρούσαν το Σ. Φρόιντ πνευματικό πατέρα τους.

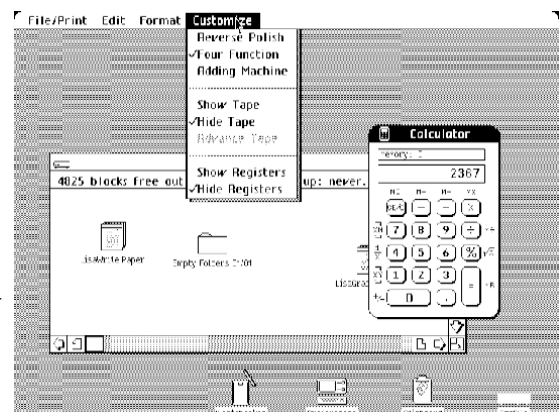
με το κρατικό⁴⁹. Από την άλλη, στην πλευρά των Συμμάχων, η συσπείρωση ενάντια στον ισχυρό εχθρό είναι ζωτικής σημασίας: Το άτομο και οι προσωπικές του αναζητήσεις παγώνουν προσωρινά. Ασφαλώς η ιδιωτικότητα είναι το τελευταίο πράγμα που απασχολεί τους ανθρώπους, η πλειοψηφία των οποίων έχει οικειοθελώς ενστερνιστεί το δημόσιο συμφέρον ως προσωπικό.

Το τέλος του πολέμου και η οικονομική ανάταση που έρχεται, ανανεώνει και τον ατομισμό. Το αμερικάνικο όνειρο γίνεται το όνειρο της δεκαετίας του 1950, όλοι έχουν τις ίδιες ευκαιρίες να αποκτήσουν πλούτο και φήμη αρκεί να εργαστούν σκληρά. Ο ατομισμός είναι αυτονόητος αφού η προσωπική πρόοδος έχει συνδεθεί απόλυτα με την αφοσίωση στη δουλειά και τις ικανότητες του ατόμου. Ακόμη και οι ευρωπαϊκοί πληθυσμοί ενστερνίζονται αυτή την ιδέα, η οποία στη συνέχεια αποδεικνύεται ψεύτική και γεννά την αντίδραση απέναντι της.

Οι νέοι του δυτικού κόσμου απογοητευμένοι από όσα συντελούνται γύρω τους, ονειρεύονται μια δίκαιη κοινωνία, χωρίς ρατσιστικές διακρίσεις, ταξικές ανισότητες και ιμπεριαλιστικές διαθέσεις. Κατά τη δεκαετία του 1960, η πολιτική μπαίνει στην καθημερινότητα και πολυεπίπεδοι κοινωνικοί-πολιτικοί αγώνες είναι στην ημερήσια διάταξη. «Το προσωπικό/ιδιωτικό είναι πολιτικό»⁵⁰ διακηρύσσουν οι φοιτητές και οι φεμινίστριες από τα τέλη της δεκαετίας του 1960, εννοώντας ότι οι προσωπικές εμπειρίες και σκέψεις απορρέουν από την κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα όπως επίσης και πως το άτομο αλληλεπιδρώντας με άλλους είναι δυνατόν να επηρεάσει μεγαλύτερες κοινωνικές και πολιτικές δομές.

Ήδη από την δεκαετία του 1950 έχει αναπτυχθεί μια τεχνολογία υποκλοπών και παρακολούθησης που χρησιμοποιείται στην κατασκοπία μεταξύ χωρών αλλά και που χρησιμοποιούν και τα κράτη απέναντι στους πολίτες τους. Στην ανατολική Ευρώπη, πίσω από το Σιδηρούν Παραπέτασμα, τα κράτη με την αστυνομία, παρακολουθούν τους πολίτες τους με όλη την τεχνογνωσία που διαθέτουν. Κανείς δεν είναι ελεύθερος ούτε μέσα στο σπίτι του να πει ό,τι θέλει. Στα 1970 όμως, με το σκάνδαλο Watergate, γίνεται μεταξύ άλλων σαφές, ότι καμία συνομιλία δεν είναι ασφαλής ούτε στον Δυτικό κόσμο. Έτσι ο τότε αντιπρόεδρος των ΗΠΑ, Gerald Ford, αναγκάζεται να δηλώσει σαφώς και δεσμευτικά ότι η ιδιωτικότητα θα προστατεύεται στο εφεξής.⁵¹ Το νομικό πλαίσιο που υπολόγιζε να εγκαθιδρύσει ο Ford δεν ολοκληρώθηκε, αν και σίγουρα γίνανε βήματα.

Με την έλευση των υπολογιστών, η δεκαετία του 1980 έρχεται με μεγαλύτερες προκλήσεις. Τα email σταδιακά αντικαθιστούν το ταχυδρομείο για τους ακαδημαϊκούς, τον στρατό και το κράτος, σε μια πρώτη εκδοχή του διαδικτύου. Η ψηφιακή ζωή του χρήστη όμως καταγράφεται για πάντα, αφού κανένα δεδομένο δεν διαγράφεται εντελώς. Σύντομα η ασφάλεια των δεδομένων γίνεται αντικείμενο έρευνας και δημιουργούνται τρόποι για την ασφαλή διαγραφή των αρχείων⁵². Η προστασία των δεδομένων τίθεται, για άλλον έναν λόγο: πολλές κυβερνήσεις, όπως των ΗΠΑ, συλλέγουν προσωπικά δεδομένα, παρακολουθούν ψηφιακά και εξορύσσουν δεδομένα από τις συνδιαλλαγές των πολιτών και τους προσωπικούς υπολογιστές εν αγνοία των χρηστών, και νομοθετούν τη χρήση αυτών των βάσεων δεδομένων.⁵³

49 Ο George Orwell, το 1949, περιέγραψε καθαρά έναν τέτοιο κόσμο στο βιβλίο του 1984, αντλώντας από την εμπειρία που είχε αποκτήσει από τα καθεστώτα του Χίτλερ και του Φράνκο, εναντίον των οποίων μαχήθηκε και σαν στρατιώτης και σαν συγγραφέας.

50 Το σλόγκαν αυτό είχε και τις δύο μορφές «the personal is political» και «the private is political», αν και το πρώτο είναι γνωστότερο. «The Personal Is Political» είναι ο τίτλος του δοκιμίου που έγραψε η Carol Hanisch το 1969, στο οποίο <https://www.britannica.com/topic/the-personal-is-political>

51 «Δεν θα υπάρξουν παράνομες κινήσεις, υποκλοπές, κοριοί ή διαρρήξεις στη διοίκησή μου. Θα υπάρξει έντονη επιδίωξη σκληρών νόμων για την αποτροπή παράνομων εισβολών στην ιδιωτική ζωή, τόσο σε κυβερνητικές όσο και σε ιδιωτικές δραστηριότητες.

Frederick S. Lane, American Privacy: The 400-year History of Our Most Contested Right, σελ. 190.

52 Για τον λόγο αυτό, εμφανίστηκε για πρώτη φορά το 1982, στον υπολογιστή Apple Lisa, ο κάδος σκουπιδιών, ο οποίος επέτρεπε στον χρήστη την διαγραφή των αρχείων του. Στην εικόνα φαίνεται η επιφάνεια εργασίας του Apple Lisa, όπου διακρίνεται και ο κάδος.

http://pierrezcobarbe.github.io/informatics_history_HCI_atelier_2015/html/hardware/apple_lisa.html

53 Frederick S. Lane, American Privacy: The 400-year History of Our Most Contested Right, σελ. 214-216.

Καθώς το διαδίκτυο εξαπλώνεται και συμπεριλαμβάνει ολοένα και περισσότερους χρήστες, η δεκαετία του 1990 έρχεται με μεγαλύτερες απαιτήσεις ασφάλειας και ψηφιακής προστασίας. Κακόβουλα λογισμικά, ψηφιακή κατασκοπία και χάκινγκ κάνουν την εμφάνισή τους και επιτρέπουν σε τρίτους να έχουν πρόσβαση στα προσωπικά δεδομένα και τις δραστηριότητες του χρήστη. Εμφανίζονται τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και εκατομμύρια χρήστες παγκοσμίως προσφέρουν προσωπικό περιεχόμενο σε αυτά καθημερινά. Κανείς μπορεί να παραμείνει ανώνυμος στο ίντερνετ χωρίς μεγάλη προσπάθεια, αλλά υπάρχει αυτή η επιθυμία; Η συζήτηση για την προστασία της ιδιωτικότητας ανοίγει, αλλά ο μέσος χρήστης δεν απασχολείται από αυτήν, παρά μόνο εναντίον των κυβερνητικών (cyber) επιθέσεων.

Τα κράτη ενδιαφέρονται να παρακολουθούν τον πολίτη με την έγκριση του, χρησιμοποιώντας επιχειρήματα όπως «Αν δεν έχεις τίποτα να κρύψεις, δεν έχεις τίποτα να φοβάσαι»⁵⁴, και τίθεται το ερώτημα εάν η ασφάλεια προηγείται της ιδιωτικότητας.

Με την είσοδο στην νέα χιλιετία, το διαδίκτυο μπαίνει ολοένα και εντονότερα στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων σε όλον τον κόσμο. Τραπεζικές συναλλαγές, διασκέδαση, υπηρεσίες, επικοινωνία, εμπόριο, κοινωνικοποίηση, όλα έχουν την βάση τους σε αυτό. Πλέον, το ψηφιακό αποτύπωμα του ατόμου είναι υπολογίσιμο και αξιοποιήσιμο, είτε σε ατομικό επίπεδο, προκειμένου να εξαχθούν συμπεράσματα για την ατομική συμπεριφορά, είτε συλλογικά προκειμένου να γίνουν κατανοητές συμπεριφορές μεγάλων ομάδων ατόμων με κοινά χαρακτηριστικά. Η τεχνολογία εξελίσσεται γρήγορα και μαζί με την πολιτική υποστήριξη των κρατών η ζωή γίνεται ολοένα και πιο ψηφιακή. Ως σήμερα, και μετά από σωρεία σκανδάλων με κορυφαία, το σκάνδαλο των αποκαλύψεων του Edward Snowden το 2013 και της Cambridge Analytica το 2018, είναι σαφές ότι καμία επικοινωνία δεν είναι ιδιωτική και πως καμία συλλογή προσωπικών δεδομένων δεν είναι αθώα.

Εν κατακλείδι, η έννοια της ιδιωτικότητας, όπως είδαμε παραπάνω, μεταλλάσσεται ανάλογα με τον χρόνο και τον τόπο και αναδύονται ερωτήματα σχετικά με τον τρόπο που ο καθένας διαχειρίζεται και αξιολογεί προσωπικά την ιδιωτική του σφαίρα, αλλά και το πώς αυτό επηρεάζεται από ευρύτερες κοινωνικές συμπεριφορές, κρατικές οδηγίες ή νόμους. Ως έννοια, η ιδιωτικότητα παραμένει ρευστή και επαναπροσδιορίζεται κάθε φορά από τις ανάγκες και τα ιδεώδη της κοινωνίας, αν και μοιάζει να μην έχει ποτέ καταργηθεί εντελώς. Ο ιδιωτικός βίος αντίθετα με τον δημόσιο, δεν κοινωνείται. Αυτή είναι και η αιγλή του. Είναι ο χώρος μέσα στον οποίο το άτομο διατηρεί το σημαντικότερο ποσοστό ελέγχου της δράσης, της ατμόσφαιρας, των επαφών και των ερεθισμάτων. Είναι ο χώρος, κυριολεκτικά ή μεταφορικά, μέσα στον οποίο το άτομο διαμορφώνει, διαχειρίζεται και σταθεροποιεί τα χαρακτηριστικά του. Είναι ίσως εκεί όπου αποδίδονται τα του κόσμου στον κόσμο και τα του πνεύματος στο πνεύμα. Είναι εκεί όπου επιτρέπεται το μυστήριο ως υπόθεση εργασίας για την ατομική εξέλιξη και όπου το άτομο είναι ταυτόχρονα μυσταγωγός και μούμενος. Είναι όμως αρκετά σημαντική ώστε να χρήζει προστασίας;

"Remember when, on the Internet, nobody knew who you were?"

Κεφάλαιο 7: Ένα σύγχρονο πρόβλημα

Σε αυτό το κεφάλαιο θα δούμε ότι η έννοια της ιδιωτικότητας έγινε ένα από τα βασικά θέματα συζήτησης, από το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα μέχρι σήμερα, τόσο από φιλοσό-

⁵⁴ "If you've got nothing to hide, you've got nothing to fear.", είναι το σύνθημα που χρησιμοποίησε ο John Major στον προεκλογικό του αγώνα το 1992. Η Αγγλία σήμερα είναι η χώρα του Δυτικού Κόσμου με τις περισσότερες κάμερες παρακολούθησης (cctv) εγκατεστημένες στον δημόσιο χώρο.

φους, κοινωνιολόγους, ανθρωπολόγους, όσο και από επιστήμονες των υπολογιστών. Η μετατροπή στον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε την ιδιωτικότητα ως έννοια έχει ήδη ιχνηλατηθεί στο προηγούμενο κεφάλαιο, άρα υπάρχει ήδη η βάση πάνω στην οποία θα διερευνηθεί η σχετική εμπειρία που έχουμε σήμερα, η καθημερινή πρακτική και οι προκλήσεις που έχουμε να αντιμετωπίσουμε κυρίως λόγω της τεχνολογίας. Στόχος αυτής της έρευνας είναι από τη μία να γίνουν κατανοητά τα αισθήματα που δημιουργεί ή προστατεύει η ιδιωτικότητα και από την άλλη να αναδειχθούν οι λόγοι που την καθιστούν άξια προστασίας.

Αναζητώντας έναν ορισμό για την έννοια ιδιωτικότητα, την βρίσκουμε σχεδόν πάντα μέσα στο αντιθετικό ζεύγος ιδιωτικό - δημόσιο. Με αυτόν τον τρόπο, η έννοια αυτή φαίνεται να γεννιέται και να εξαρτάται από κοινωνικές συμβάσεις και πολιτικές συνθήκες. Κατά συνέπεια, είναι αποτέλεσμα ανθρώπινων αποφάσεων και γι' αυτό δεν θεωρείται φυσικό φαινόμενο.⁵⁵

Φιλόσοφοι, ήδη από τα μέσα του 20ού αιώνα, θεωρούν όμως, ότι υπάρχει μια εγγενής ιδιωτικότητα στο προσωπικό βίωμα, όπως για παράδειγμα η προσωπική εμπειρία του πόνου ή του χρώματος⁵⁶. Η εμπειρία του ανθρώπινου βίου, είναι τόσο προσωπική που στέκει έξω από τη γλώσσα και είναι αδύνατον να μεταφερθεί με βεβαιότητα και ακρίβεια σε κάποιον άλλον, ακόμα κι αν το προσπαθούσε κανείς. Στον αντίποδα στέκει το επιχείρημα ότι η προσωπική εμπειρία δεν είναι ιδιωτική, είναι απλώς αδύνατον να επικοινωνηθεί. Το επιχείρημα αυτό συνδέει τον όρο ιδιωτικότητα, με την δυνατότητα επιλογής και απόφασης που έχει ο άνθρωπος απέναντί της, ενισχύοντας έτσι το «κοινωνικό επιχείρημα». ⁵⁷

Τα παραπάνω ίσως εξηγούν και τον λόγο που η έννοια αυτή μπαίνει σχεδόν πάντα στην συζήτηση περί ελευθερίας και δημοκρατίας. Στην μελέτη του για την εξουσία, ο Michel Foucault παρουσιάζει το Πανοπτικόν⁵⁸, ένα υπόδειγμα κτιρίου φυλακής που πρότεινε ο Jeremy Bentham το 1785, προκειμένου να είναι δυνατόν να επιβλέπονται μεγάλοι αριθμοί ανθρώπων. Το πρότυπο αυτό, βασίζεται πάνω στην απόλυτη απώλεια της ιδιωτικότητας των υποκειμένων, καθιστώντας τα διαρκώς απολύτως ορατά⁵⁹. Το βασικό επιχείρημα είναι ότι κανείς δεν είναι αναγκαίο να επιτηρείται συνέχεια προκειμένου να υποκείψει στην εξουσία, αρκεί να έχει την εντύπωση

αυτής της επιτήρησης και να μην μπορεί να κρύψει τίποτα από το βλέμμα της εξουσίας. Ο πολίτης γνωρίζει ότι είναι σε δυνητική επιτήρηση και συμμορφώνεται: «Το άτομο που καθυποβάλλεται σ' ένα πεδίο ορατότητας, και που το ξέρει, επωμίζεται το ίδιο τους καταναγκασμούς της εξουσίας - τους προσαρμόζει αυθόρμητα στον εαυτό του· δέχεται μέσα του τη σχέση εξουσίας, όπου παίζει ταυτόχρονα και τους δυο ρόλους· γίνεται η βάση της ίδιας του της καθυπόταξης.»⁶⁰

Το παραπάνω είναι ένα σχήμα που σήμερα επανέρχεται συχνά σε συζητήσεις για την ελευθερία, την εξουσία και την ασφάλεια, αφού η ψηφιακή τεχνολογία επιτρέπει την παρακολούθηση μεγάλου όγκου δεδομένων, χωρίς την παρέμβαση του ανθρώπινου παράγοντα, από αλγόριθμους που είναι σε θέση να ξεχωρίσουν και να εστιάσουν σε κάποιον ή κάτι, σε πραγματικό χρόνο. Υπάρχουν άτομα και ομάδες που αντιδρώντας στα παραπάνω, προσπαθούν εδώ και χρόνια, συ-

55 Philip P. Hallie, *The Privacy of Experience*, σελ.339.

56 Ludwig Wittgenstein, *Φιλοσοφικές Έρευνες*, σελ. 127, παράγραφος 272: «Στήν πραγματικότητα, το ουσιώδες στο ιδιωτικό βίωμα δεν είναι πως καθένας έχει το δικό του υπόδειγμα, αλλά ότι κανείς δεν ξέρει αν και ο άλλος έχει αυτό το υπόδειγμα ή κάποιο άλλο. Θά ήταν λοιπόν δυνατή — μολονότι όχι επαληθεύσιμη — η υπόθεση ότι ένα μέρος της ανθρωπότητας έχει ένα αίσθημα του κόκκινου και ένα άλλο μέρος έχει ένα διαφορετικό αίσθημα.»

57 Ludwig Wittgenstein, *Φιλοσοφικές Έρευνες*, σελ. 132, παράγραφος 293: «'Ας υποθέσουμε πώς καθένας έχει από ένα κουτί μέσα στο οποίο βρίσκεται κάτι που θά το ονομάσουμε «σκαθάρι». Κανείς δεν μπορεί νά δει μέσα στο κουτί του άλλου· καί καθένας λέει πώς ξέρει τί είναι ένα σκαθάρι μονάχα βλέποντας τό δικό του σκαθάρι.—'Εδώ θά ήταν βέβαια δυνατό καθένας νά έχει στό κουτί του κάτι διαφορετικό. Μάλιστα θά πορούσαμε νά φανταστούμε πώς αυτό τό πράγμα αλλάζει συνέχεια.»

58 Μια σύντομη περιγραφή και εικόνες του Πανοπτικού: <https://el.wikipedia.org/wiki/Πανοπτικόν>

59 Michel Foucault, *Επιτήρηση και Τιμωρία - Η Γέννηση της Φυλακής*, σελ. 266: «Τό μείζον αποτέλεσμα του «Πανοπτικού» είναι, επομένως, τό ακόλουθο: νά υποβάλλει στόν κρατούμενο μιά συνειδητή καί μόνιμη, σέ βάρος του, κατάσταση ορατότητας, πού εξασφαλίζει τήν αυτόματη λειτουργία τής εξουσίας.»

60 Michel Foucault, *Επιτήρηση και Τιμωρία - Η Γέννηση της Φυλακής*, σελ. 268.

στηματικά, να ξεγελάσουν ή να ακυρώσουν τους τρόπους παρακολούθησης, χρησιμοποιώντας ακόμη και την μόδα για τον σκοπό αυτόν.⁶¹

Η ικανότητα παρακολούθησης και καταγραφής προσωπικών δεδομένων δεν είναι μόνο στα χέρια των κυβερνήσεων,

αλλά και πολυεθνικών εταιρειών, παγκόσμιων δικτύων, εγκληματιών, ακόμα και ιδιωτών ως έναν βαθμό, καταργώντας έτσι την ιδιωτικότητα. Αφού πλέον όλος ο κόσμος είναι δυνατός να παρακολουθείται, δεν υπάρχει τίποτα έξω από αυτό το διευρυμένο Πανοπτικόν ⁶².

Το άτομο λοιπόν μπορεί να διατηρεί μόνο συνειδητά λίγη από την ιδιωτικότητα του, η οποία κατά τα άλλα έχει καταργηθεί. Αυτό δεν είναι απαραίτητα πρόβλημα για όλους, γιατί μπορεί κανείς να αντλεί απόλαυση από τη συμμετοχή του, όπως επίσης και διότι οι κίνδυνοι που αναφέρονται στην παρακολούθηση για λόγους ασφάλειας, είναι ως επί το πλείστον πραγματικοί⁶³.

Πόσο όμως μπορεί να είναι κανείς βέβαιος ότι είναι κύριος των αποφάσεων και των σκέψεων του, όταν τον έχει στο στόχαστρο ένας υπερ-υπολογιστής; Έχει ήδη διαφανεί ότι γίνονται διαρκώς προσπάθειες να αναγνωριστεί η προσωπικότητα του χρήστη, προκειμένου να μπορεί μια ιστοσελίδα να τον κρατήσει το δυνατόν περισσότερο συνδεδεμένο, χειραγωγώντας διακριτικά τα γούστα και τις γνώμες του⁶⁴. Υπάρχει λοιπόν ο κίνδυνος να καταλήξουν οι υπολογιστές να μας γνωρίζουν καλύτερα από ότι εμείς οι ίδιοι τους εαυτούς μας, και να μπορούν να προβλέψουν με μεγαλύτερη ακρίβεια τις αντιδράσεις και τις αποφάσεις μας.

Για λόγους, λοιπόν, τόσο πρακτικούς όσο και ψυχοσυναισθηματικούς, έχει αρχίσει μια πολύ μεγάλη συζήτηση πάνω στην προστασία της ιδιωτικότητας, πάνω στο γιατί έχει σημασία, αλλά και στο τι σημαίνει για μια κοινωνία το να μην μπορεί, ή να μην θέλει να υπερασπιστεί το δικαίωμα του πολίτη της σε αυτήν. Μελέτες δείχνουν ότι οι μεγαλύτεροι σε ηλικία άνθρωποι απασχολούνται περισσότερο με την προστασία της ιδιωτικότητάς τους, σε σχέση με τους νεότερους, οι οποίοι την θυσιάζουν πιο εύκολα για λόγους κοινωνικής προβολής ή διασκέδασης.⁶⁵ Καθώς επίσης είναι και διαφορετικοί οι τομείς της ιδιωτικότητας που έχουν ανάγκη να υπερασπιστούν οι άνθρωποι, ανάλογα με την ηλικία, το φύλο, κ.λπ.

Προκειμένου να γίνει κατανοητό το εύρος του όρου ιδιωτικότητα σήμερα, θα χρησιμοποιήσουμε την κατηγοριοποίηση που έγινε από τον Roger Clarke⁶⁶, το 1995, όταν για χάρη των αναγκών της διδακτορικής του διατριβής, όρισε τέσσερις διακριτούς τύπους ιδιωτικότητας, ο κάθε ένας εκ των οποίων προστατεύει ένα συγκεκριμένο πεδίο της ζωής του ανθρώπου. Αυτοί είναι επιγραμματικά, η σωματική ιδιωτικότητα, η ιδιωτικότητα την προσωπικής συμπεριφοράς και δράσης, η ιδιωτικότητα της επικοινωνίας και η ιδιωτικότητα των προσωπικών δεδομένων. Το 2013 πρόσθεσε ακόμη μία κατηγορία, την ιδιωτικότητα της προσωπικής εμπειρίας. Τρεις άλλοι μελετητές την ίδια χρονιά, οι R. L. Finn, D. Wright και M. Friedewald πρόσθεσαν τρεις επιπλέον τομείς και διέυρυναν εκείνους που είχε διατυπώσει ο Clarke⁶⁷. Ακολουθούμε την κατηγοριοποίηση

61 Στο άρθρο Marjerrie Masicat, Your Guide to Anti-Surveillance Fashion (<https://yr.media/tech/guide-to-anti-surveillance-fashion/>) μπορεί κανείς να βρει μια ποικιλία μορφών και τρόπων που βρήκε η μόδα ώστε το άτομο να περνάει απαρατήρητο από διάφορες τεχνολογίες παρακολούθησης.

62 John Gray, Η Ψυχή της Μαριονέτας - Μια Σύντομη Έρευνα για την Ανθρώπινη Ελευθερία, σελ. 137-138.

63 John Gray, Η Ψυχή της Μαριονέτας - Μια Σύντομη Έρευνα για την Ανθρώπινη Ελευθερία, σελ. 143.

64 Στην κοινή συνέντευξη τους How Humans Get Hacked, για το περιοδικό Wired, ο Yuval Noah Harari και ο Tristan Harris, αναλύουν το ζήτημα διεξοδικότατα.

<https://www.wired.com/video/watch/yuval-harari-tristan-harris-humans-get-hacked>

65 Wouter M. P. Steijn and Anton Vedder, Privacy Under Construction: A Developmental Perspective on Privacy Perception, σελ. 628 - 629.

66 Ο Roger Clarke είναι επιστήμονας της πληροφορικής αλλά έχει ασχοληθεί και με πεδία της νομικής και θεωρείται ο ειδικός της ιδιωτικότητας, αφού ήδη από τη διδακτορική του διατριβή προσπάθησε να ορίσει τι είναι και σε ποιά πεδία της ζωής του ατόμου άπτεται. Η διδακτορική του διατριβή ονομάζεται, Introduction to Dataveillance and Information Privacy, and Definitions of Terms.

<http://www.rogerclarke.com/DV/Intro.html>

67 Roger Clarke, Introduction to Dataveillance and Information Privacy.

<http://www.rogerclarke.com/DV/Intro.html#Priv>

που προέκυψε από την μελέτη αυτή όπως καταγράφηκε στο κεφάλαιο Seven Types of Privacy⁶⁸ του βιβλίου «European Data Protection: Coming of Age», και η οποία έχει πλέον διαμορφωθεί ως εξής:

α. **Η σωματική ιδιωτικότητα**, αναφέρεται στο δικαίωμα να διατηρεί κανείς ιδιωτικές τις σωματικές του λειτουργίες (τον καρδιακό παλμό, την θερμοκρασία κ.α.) και τα σωματικά χαρακτηριστικά του (όπως τον γενετικό κώδικα ή τα βιομετρικά του⁶⁹). Η προστασία αυτών των στοιχείων και ο έλεγχος πάνω στον διαμοιρασμό τους, ενισχύει το αίσθημα ελευθερίας του ατόμου και κατά συνέπεια υποστηρίζει μια καλά ρυθμισμένη δημοκρατική κοινωνία.

Οι νέες τεχνολογίες που μπορεί να υπονομεύουν την προστασία της σωματικής ιδιωτικότητας, αφορούν κυρίως την ασφαλή ταυτοποίηση του ατόμου. Μπορεί να πρόκειται για χρηματοπιστωτικό ίδρυμα που ζητά το δακτυλικό αποτύπωμα ή την εικόνα της ίριδας του πελάτη του ή για κρατική υπηρεσία που συλλέγει DNA, βιομετρικά προσώπου ή τη θερμοκρασία κάποιου, με ή χωρίς την συγκατάθεσή του, σε κάθε περίπτωση όμως ο πολίτης δεν έχει έλεγχο των βάσεων δεδομένων στις οποίες βρίσκονται τα στοιχεία του.

β. **Η ιδιωτικότητα της συμπεριφοράς και της πράξης**, όπου κανείς έχει το δικαίωμα να πράττει κατά βούληση αρκεί να μη βλάπτει κάποιον άλλο. Αυτή η έννοια συμπεριλαμβάνει θρησκευτικές πρακτικές, σεξουαλικές προτιμήσεις και συνήθειες και πολιτικό λόγο και δράση. Ακόμη κι όταν τα παραπάνω λαμβάνουν χώρα σε δημόσιους ή ημι-δημόσιους χώρους, θα πρέπει να προστατεύονται από τη συστηματική παρακολούθηση, καταγραφή και αποθήκευσή τους. Η προστασία αυτής της ιδιωτικότητας ενισχύει το αίσθημα ελευθερίας και αυτοδιάθεσης του ατόμου και επιτρέπει την ελεύθερη ανάπτυξη της σκέψης του.

Σήμερα, ο τομέας αυτός βάλλεται τόσο από την τοποθέτηση τεχνολογιών παρακολούθησης από το κράτος, όσο και από ιδιώτες που εγκαθιστούν κάμερες στα σπίτια ή τα καταστήματα τους με θέα στον δημόσιο χώρο όπως και με την χρήση των μέσων καταγραφής που τους προσφέρει το κινητό τους τηλέφωνο.

γ. **Η ιδιωτικότητα της επικοινωνίας**, αφορά στην προστασία της επικοινωνίας του ατόμου, τόσο γραπτής όσο και προφορικής με άλλο άτομο, ομάδα ή θεσμό, από την παρακολούθηση και καταγραφή με οποιοδήποτε μέσο. Αυτός ο τομέας προστατεύεται νομικά από τις περισσότερες κυβερνήσεις και επιτρέπεται η καταστρατήγηση της προστασίας του μόνο θεσμικά και κάτω από ειδικές συνθήκες. Σκοπός της προστασίας αυτής είναι να επιτρέπει το διάλογο πάνω σε μια ευρεία γκάμα θεμάτων χωρίς φόβο, ενισχύοντας την ελεύθερη διακίνηση ιδεών. Προάγει λοιπόν την επικοινωνία και βοηθά επίσης την ανάπτυξη των τηλεπικοινωνιών.

δ. **Η ιδιωτικότητα των προσωπικών δεδομένων και της ατομικής εικόνας**. Στα προσωπικά δεδομένα συμπεριλαμβάνονται όλα εκείνα τα δεδομένα που ορίζουν το άτομο ως νομικό πρόσωπο έναντι του κράτους αλλά και όλα εκείνα που το κάνουν διακριτό από τα υπόλοιπα άτομα. Η προστασία τους εμποδίζει την κλοπή της ταυτότητας ή την παραχάραξή της από κακόβουλους τρίτους. Η ιδιωτικότητα της ατομικής εικόνας αναφέρεται στην καταγραφή της εικόνας του προσώπου ή του σώματος του ατόμου. Όσο περισσότερο ψηφιοποιείται η σχέση του ατόμου με το κράτος και με τους θεσμούς, τόσο περισσότερο υπάρχει η ανάγκη για τρόπους ασφαλούς ψηφιακής ταυτοποίησης. Τόσο τα βιομετρικά, όσο και οι κωδικοί ταυτοποίησης είναι σημαντικό να προστατεύονται από την μη εξουσιοδοτημένη καταγραφή και διακίνηση τους. Ένας μεγάλος βαθμός ελέγχου από το άτομο, σε ποιόν διατίθενται αυτά τα στοιχεία και για ποιόν λόγο, μετριάξει την άσκηση εξουσίας του κράτους πάνω στο άτομο. Η προστασία της ιδιωτικότητας αυτής ενισχύει την δημοκρατία και σε πολλά κράτη υπάρχει ήδη σχετικό νομικό πλαίσιο.

ε. **Η ιδιωτικότητα των σκέψεων και των συναισθημάτων**. Ο άνθρωπος θα πρέπει να έχει το δικαίωμα να μην μοιράζεται ή να μοιράζεται επιλεκτικά τις σκέψεις και τα αισθήματα του. Το δικαίωμα να σκέφτεται και να αισθάνεται κανείς ό,τι θέλει ελεύθερα, επιτρέπει να αναπτυχθεί μια δημιουργική δύναμη και παρέχει έναν δημοκρατικό πλουραλισμό. Θα πρέπει να διακρίνεται από την σωματική ιδιωτικότητα αφού αναφέρεται αποκλειστικά στο πνεύμα, και από την πρά-

68 Rachel L Finn, David Wright, and Michael Friedewald, European Data Protection: Coming of Age, σελ. 7-10.

Η μετάφραση των όρων και του κειμένου από τα αγγλικά είναι δική μου, ελλείψει καταξιωμένης ορολογίας.

69 Βιομετρικά ονομάζονται οι μετρήσεις που αφορούν σε σταθερά σημεία του προσώπου ή του σώματος και τα οποία συσχετιζόμενα δημιουργούν την γεωμετρία που είναι αποκλειστική στον κάθε άνθρωπο ξεχωριστά.

ξη αφού η σκέψη ή το συναίσθημα δεν συνεπάγονται απαραίτητα δράση. Αυτός ο τομέας της ιδιωτικότητας απουσιάζει σε ολοκληρωτικά καθεστώτα, όπου ακόμα και το συναίσθημα υπαγορεύεται από κρατικούς μηχανισμούς. Αυτού του είδους η ιδιωτικότητα προωθεί την δημιουργικότητα και ωφελεί την κοινωνία αφού σχετίζεται με την εξισορρόπηση των δυνάμεων που ασκούνται στο άτομο από το κράτος.

στ. **Η ιδιωτικότητα της τοποθεσίας και του χώρου**, αφορά στην αναγνώριση, παρακολούθηση και καταγραφή του ατόμου σε δημόσιους ή ημι-δημόσιους χώρους. Κανείς θα πρέπει να έχει το δικαίωμα να μετακινείται ελεύθερα, χωρίς να ταυτοποιείται ή να καταγράφεται. Αφορά επίσης στο δικαίωμα στην απομόνωση και την προστασία του ιδιωτικού χώρου. Η προστασία της ιδιωτικότητας αυτής εντείνει το αίσθημα ελευθερίας, προωθώντας το δικαίωμα στην συνάντηση και τη διαφωνία και ενισχύοντας έτσι την δημοκρατία.

ζ. **Η ιδιωτικότητα της συναναστροφής**, η οποία συμπεριλαμβάνει και **την ιδιωτικότητα των ομάδων**. Το δικαίωμα δηλαδή, να συναναστρέφεται κανείς όποιον θέλει και να συμμετέχει σε όποια ομάδα θέλει, χωρίς να παρακολουθείται και να καταγράφεται. Και αυτού του είδους η ιδιωτικότητα ενισχύει τη δημοκρατία αφού προστατεύει την ελευθερία της συνέλευσης, την ελεύθερη έκφραση και ανταλλαγή ιδεών. Επιτρέπει ακόμη και στις πιο περιθωριοποιημένες φωνές, την δυνατότητα να συνευρίσκονται σε ομάδες και να εκφράζονται.

Οι κατηγοριοποιήσεις αυτές φτιάχτηκαν από την ανάγκη να δημιουργηθεί το εννοιολογικό πλαίσιο πάνω στο οποίο θα μπορεί κανείς να νομοθετήσει να βρει η ιδιωτικότητα ένα θεσμικό πλαίσιο που θα την υποστηρίξει.

Συμπερασματικά, οι προσωπικές σχέσεις, οι καθημερινές συνήθειες, οι επιλογές ψυχαγωγίας, οι αναζητήσεις πληροφορίας, όλα όσα δηλαδή απασχολούν το άτομο στον ελεύθερο του χρόνο, μαζί με όλα εκείνα που αποτελούν το χρηματο-οικονομικό προφίλ του, μπορούν να συλλέγονται με διάφορους τρόπους και επεξεργαζόμενα, να προβλέπουν με σχετική ακρίβεια την αντίδραση του ατόμου, αλλά και αθροιζόμενα, τις αντιδράσεις και τη συμπεριφορά μεγάλων ομάδων ανθρώπων με συγκεκριμένα κάθε φορά χαρακτηριστικά, απέναντι σε διάφορες προκλήσεις και μέσα σε διαφορετικά σενάρια. Η ελευθερία του ανθρώπου μοιάζει συνδεδεμένη με την προστασία όλων των τομέων της ιδιωτικότητας του, καθώς και με τη διάθεση του να αντισταθεί στην εκποίηση της.

Κεφάλαιο 8: Ιδιωτικότητα στην εποχή της κοινωνικής απόστασης

Η έρευνα ετούτη, παρότι ξεκίνησε σε εποχή που ο όρος κοινωνική απόσταση ήταν άγνωστος, ολοένα και περισσότερο φαίνεται να μελετά θέματα εξαιρετικά επίκαιρα. Η ιδιάζουσα συνθήκη που ζούμε τον τελευταίο μήνα λόγω της πανδημίας του COVID-19⁷⁰, με τον κατ'οίκον περιορισμό, την αποφυγή των συναθροίσεων, την εργασία μέσω τηλεδιασκέψεων και την επικοινωνία σχεδόν αποκλειστικά μέσω διαδικτύου, διασαλεύει τα όρια μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας σε πολλά επίπεδα.

Ασφαλώς η έννοια της κοινωνικής απόστασης δεν είναι ίδια παντού, αλλά ούτε και η έννοια της ιδιωτικότητας. Στη Σουηδία για παράδειγμα, που είναι η μόνη ευρωπαϊκή χώρα ως σήμερα χωρίς κλειστά σχολεία και καταστήματα, τα ήθη δεν έχουν αλλάξει καθόλου, πάντα οι αποστάσεις κρατιόντουσαν και εφαρμόζονταν οι οδηγίες του κράτους. Το κράτος αυτό θεωρεί ότι δεν χρειάζεται να τηρηθεί μεγαλύτερη απόσταση από εκείνη που είναι οργανική στην κοινωνία του λαού του με τους 22 κάτοικους ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο. Η πρακτική της Σουηδίας έχει κατακριθεί πολύ από

⁷⁰ Το παρόν κείμενο ξεκίνησε να γράφεται μέσα στις αρχές Απριλίου του 2020, τέσσερις εβδομάδες ήδη από το κλείσιμο των σχολείων και τρεις από το κλείσιμο των καταστημάτων.

τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης που την θεωρούν πιθανή εστία επιμόλυνσης για τον υπόλοιπο κόσμο και σχολιάζεται επικριτικά το γεγονός ότι η απώλεια της ανθρώπινης ζωής αντιμετωπίζεται όχι απλώς με στωικότητα αλλά με καθαρά οικονομικούς όρους σε σχέση με το οικονομικό κόστος που έχει ένα lockdown⁷¹. Σε αυτήν τη χώρα η απόσταση, κυριολεκτική και μεταφορική, δίνει μια εντύπωση ελευθερίας και χαλαρότητας στην καθημερινότητα και σίγουρα προάγει την μοναχικότητα και επεκτείνει την ιδιωτική σφαίρα. Μοιάζει όμως εν τέλει να είναι ο καθένας μόνος και αφημένος στην μοίρα του, δημιουργός του δικού του προσωπικού κόσμου με υποχρεώσεις απέναντι στο κράτος αλλά όχι απέναντι στην ανθρωπότητα. Είναι αυτή η ιδιωτικότητα που έχει ανάγκη ο άνθρωπος ή μήπως καταλήγει να είναι απομόνωση;

Αντιθέτως, στην Ινδία, που η κουλτούρα ευνοεί το άγγιγμα και την ανθρώπινη επαφή και μεγάλο μέρος της ζωής τελείται σε δημόσιους χώρους, οι αστυνομικές αρχές βάζουν σωματικές τιμωρίες ή κρεμάνε ταμπέλες με ντροπιαστικούς τίτλους, σε όσους παραβιάζουν τον εγκλεισμό και συλλαμβάνονται να συναθροίζονται δημόσια. Από την άλλη όμως, το ινδικό κράτος έκλεισε τα πάντα και απαγόρευσε την κυκλοφορία όλων των οχημάτων, μετά από εορτασμούς και γιγάντιες σε συμμετοχή συγκεντρώσεις, χωρίς να υπολογίσει τα εκατοντάδες εκατομμύρια του λαού του, που ζουν συνωστισμένα σε μονόχωρα σπίτια, χωρίς τρεχούμενο νερό και τουαλέτες και τα οποία, αναγκασμένα από την ανεργία, ξεκίνησαν να επιστρέφουν στα χωριά τους με τα πόδια ώστε να μην πεθάνουν από την πείνα. Η χώρα αυτή, που χάνει κάθε χρόνο χιλιάδες παιδιά από ασθένειες που έχουν εξαλειφθεί εδώ και αιώνες στον δυτικό κόσμο, λειτουργεί τιμωρητικά απέναντι στον λαό της και ο πολίτης της δεν έχει τρόπο να αμυνθεί αν τυχόν ανήκει σε λάθος κοινωνική ομάδα, πράγμα όπου είναι και το πιθανότερο.⁷² Φαίνεται πως σε αυτή την πολυπληθή χώρα, όπως και σε κάθε περίπτωση που η επιβίωση κινδυνεύει, απ' όσο έχει δείξει η ιστορία ως τώρα, η ιδιωτικότητα είναι είδος πολυτελείας που δεν έχει καν θέση στο λεξιλόγιο των φτωχών. Οι πραγματικά φτωχοί μοιάζουν να ζουν αγελαία από την ανάγκη της επιβίωσης και μοιράζονται όχι μόνο τον χώρο και τα υλικά αγαθά, αλλά και την στωικότητα με την οποία αντιμετωπίζουν τη ζωή τους. Η ταυτότητα του ατόμου βασίζεται στις ιδιότητες που παίρνει μέσα στην ομάδα και φαίνεται η ιδιωτικότητα να περιορίζεται στον χρόνο που παίρνει κανείς για να περισυλλέξει τις σκέψεις του. Είναι αρκετό αυτό για να μπορεί κανείς να εξελισσεται και να απολαμβάνει τη ζωή;

Το μεγαλύτερο μέρος των χωρών του λεγόμενου Δυτικού κόσμου, έχουν λάβει μέτρα προφύλαξης του κοινού που στόχο έχουν την μέγιστη δυνατή αποφυγή του συγχρωτισμού και τον μέγιστο δυνατό περιορισμό των μετακινήσεων. Ατομική ευθύνη είναι ο όρος κλειδί και τον επικαλούνται παρακλητικά ή απειλητικά προκειμένου να συμμορφώνουν τα πλήθη. Οι παραβάτες τιμωρούνται, κυρίως με πρόστιμα, και η αστυνομία επιβλέπει και παρεμβαίνει για το κοινό καλό, παρόλες τις διαφημιστικές καμπάνιες με στόχο την προσωπική υπευθυνότητα. Τα κράτη λειτουργούν με έναν περίεργο εγωισμό, κλείνοντας τα εθνικά σύνορα, κατάσχοντας υγειονομικό υλικό που προορίζεται για άλλα κράτη επειδή τα αεροσκάφη σταματούν για ανεφοδιασμό στα εδάφη τους, ξεχνώντας συνεργασίες και συμμαχίες στην αναζήτηση και κατοχύρωση θεραπείας⁷³ και

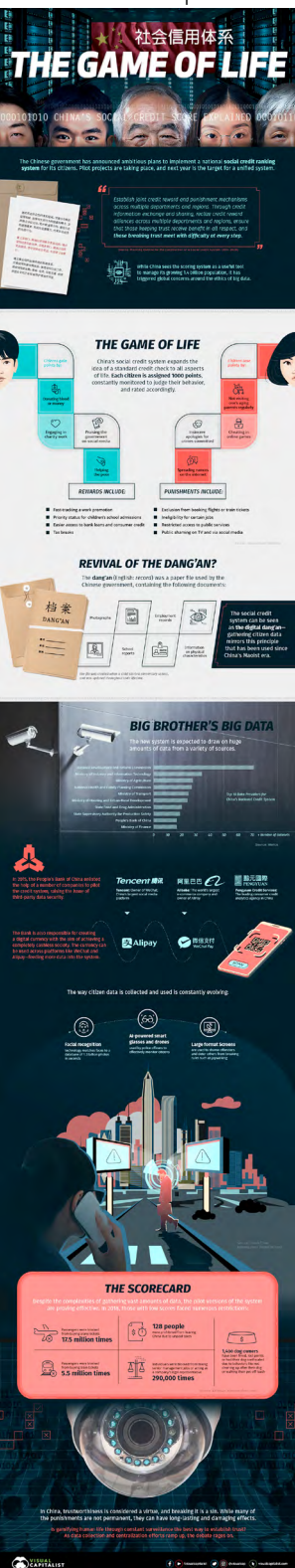
⁷¹ Σε άρθρο της Le Monde παρουσιάζεται ο υπολογισμός που έκανε Σουηδός οικονομολόγος σχετικά με το πόσα χρόνια θα χαθούν συνολικά από τους θανάτους εξαιτίας του covid-19 και το κόστος που θα έχουν για το κράτος σε σχέση με το οικονομικό κόστος της πρόληψης τους.
https://www.lemonde.fr/idees/article/2020/04/03/coronavirus-la-suede-va-perdre-environ-460-000-annees-de-vie_6035431_3232.html

⁷² Τα πιο ενδιαφέροντα από τα άρθρα που προέκυψαν από την έρευνα μας πάνω στα δύο αυτά παραδείγματα είναι διαθέσιμα για ανάγνωση στην ιστογραφία, από καταξιωμένους συγγραφείς και αξιόπιστα έντυπα όπως η El Pais, το Reuters, Le Monde, οι Financial Times κ.α.

⁷³ Η Judith Butler στο άρθρο της Capitalism Has its Limits, σχολιάζει την προσπάθεια του προέδρου Trump να πάρει αποκλειστικότητα χρήσης ενός εμβολίου, αλλά και την πολιτική των κλειστών συνόρων της Ευρώπης.

κάνοντας πράξη τον πανάρχαιο νόμο της ζούγκλας. Παρόλα αυτά είναι μάλλον αδιανόητο να ενισχυθούν τα συστήματα δημόσιας υγείας και περίθαλψης αφού κανείς δεν φαίνεται να ασχολείται με αυτό.

Στην Ασία όμως η βαρύτητα δόθηκε αλλού από την αρχή. Τα κράτη προτιμούν, με περισσότερο ή λιγότερο απολυταρχικές μεθόδους, να καταγράφουν και να ελέγχουν τους πολίτες και τις κινήσεις τους μέσω της τεχνολογίας που τώρα πια τους το επιτρέπει με μεγάλη ευκολία. Στην Νότια Κορέα, την Ταϊβάν, την Ιαπωνία την Κίνα και αλλού, εφαρμογές για κινητά τηλέφωνα δημιουργήθηκαν και χρησιμοποιούνται με σκοπό την καταγραφή και την ενημέρωση του κράτους και του κοινού για τα νέα κρούσματα του ιού. Επιπλέον, οι αντιδράσεις του κοινού δεν είναι αρνητικές, πρώτον διότι καθώς φαίνεται ο ατομικισμός δεν έχει αναπτυχθεί σε αυτές τις κοινωνίες μάλλον εξαιτίας των θρησκευτικών και κοινωνικών αντιλήψεων τους και δεύτερον γιατί οι λαοί αυτοί γοητεύονται πολύ από οτιδήποτε έχει να προσφέρει η κυβερνητική τεχνολογία. Αντίθετα, στην Ευρώπη κυρίως, γίνεται μεγάλη συζήτηση σχετικά με τις ατομικές ελευθερίες που παραχωρούνται και τέτοιου είδους εφαρμογές έρχονται σε αντίθεση με τους ισχύοντες νόμους περί ιδιωτικότητας.⁷⁴

Η Κίνα για παράδειγμα, χρησιμοποιεί την τεχνολογία αυτή πιλοτικά ήδη από το 2009 για να παρακολουθεί και να καταγράφει διαρκώς την καθημερινή συμπεριφορά των πολιτών της, αξιολογώντας τους θετικά ή αρνητικά σε ένα σύστημα οκτώ σημείων⁷⁵. Το λεγόμενο Σύστημα Κοινωνικής Αξιολόγησης⁷⁶ επανεξετάστηκε κι επικυρώθηκε και από το 2018 χρησιμοποιείται πιλοτικά σε ολόκληρη την Κινέζικη επικράτεια, με στόχο να επανεξεταστεί και να κατοχυρωθεί μέσα στο 2020. Για να μπορεί να είναι καθολική η συλλογή δεδομένων, έχουν τοποθετηθεί 200 εκατομμύρια κάμερες με αναγνώριση προσώπου και τεχνητή νοημοσύνη, σε όλους τους δημόσιους χώρους, δρόμους, καταστήματα πάρκα κ.λ.π. Με τον τρόπο αυτόν παρακολουθούνται και βαθμολογούνται θετικά ή αρνητικά οι καταναλωτικές συνήθειες, οι κοινωνικές συμπεριφορές, η συμμόρφωση με τους νόμους ή τους κανόνες συμπεριφοράς της τοπικής διοίκησης, και πολλά άλλα. Οι πολίτες που έχουν χαμηλή βαθμολογία απαγορεύεται να ταξιδεύουν, να στέλνουν τα παιδιά τους σε συγκεκριμένα σχολεία, να διεκδικούν θέσεις εργασίας, να ζουν σε κάποιες περιοχές της πόλης τους, και πολλά άλλα. Οι συμπεριφορές λοιπόν καθορίζονται θεσμικά και άρα δεν υπάρχει η ελευθερία να διαλέξει το άτομο την ιδιωτική του ζωή αφού οι συνέπειες είναι πάρα πολύ σημαντικές.

Η περίπτωση της Κίνας δεν είναι καινοφανής, είναι ίσως η πιο ακραία προς το παρόν, αλλά και η πιο ειλικρινής εν τέλει. Υπάρχουν χώρες και στον υπόλοιπο κόσμο όπου οι κινήσεις των πολιτών παρακολουθούνταν και καταγράφονταν, κυρίως μέσω των οικονομικών τους σχέσεων, από τις οποίες με την χρήση μεταδεδομένων και μεγαδεδομένων μπορούν να εξαχθούν συμπεράσματα για την ιδιωτική ζωή των ατόμων με αρκετή σαφήνεια. Τέλος υπάρχουν και οι περιπτώσεις που οι νομοθεσίες για την προστασία των προσωπικών δεδομένων καταστρατηγούνται σε υψηλό επίπεδο και μεγάλους αριθμούς.⁷⁷ Φαίνεται δε, ότι δεν είναι κανείς σε θέση να προστατευθεί απόλυτα από την παρακολούθηση και την καταγραφή ακόμα κι αν είναι αρχηγός κράτους, εδώ και μια δεκαετία τουλάχιστον

<https://www.versobooks.com/blogs/4603-capitalism-has-its-limits>

74 Στη Ολλανδία, παραδείγματος χάριν, καμία από τις επτά εφαρμογές για κινητά που έχουν προταθεί για την παρακολούθηση του κορωνοϊού δεν εγκρίνεται από τους νομικούς, γιατί δεν διασφαλίζουν την ασφάλεια και την ανωνυμία των χρηστών.

<https://www.dutchnews.nl/news/2020/04/none-of-seven-proposed-corona-apps-meets-privacy-criteria-says-legal-advisor/>

75 <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-34592186>

76 Στόχος του οποίου είναι σύμφωνα με την Κινεζική κυβέρνηση «να επιτρέπει στους αξιοπιστούς να θριαμβεύσουν οπουδήποτε κάτω από τους ουρανούς, ενώ ταυτόχρονα να εμποδίσει τους αναξιόπιστους να κάνουν έστω ένα βήμα».

77 Μεγάλο παράδειγμα για τα παραπάνω αποτελεί η περίπτωση της Cambridge Analytica και τα σκάνδαλο που προκλήθηκε, όταν το 2018 αποκαλύφθηκε ότι πήρε και χρησιμοποίησε τα προσωπικά δεδομένα εκατομμυρίων χρηστών του Facebook χωρίς την άδεια τους, προκειμένου να επιρρεάσει το αποτέλεσμα των προεδρικών εκλογών στις ΗΠΑ.

<https://www.theguardian.com/news/2018/mar/17/cambridge-analytica-facebook-influence-us-election>

Ξεκινώντας από το άτομο και επεκτεινόμενοι στην κοινωνία, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι έχει αρχικά αλλάξει η συμπεριφορά στον δημόσιο χώρο. Μοιάζει, ειδικά στα μεγάλα αστικά κέντρα, να υπάρχει μια αυξανόμενη καχυποψία, ένας φόβος για τον άγνωστο άνθρωπο που έρχεται από την άλλη άκρη του δρόμου ή που στέκεται στην ουρά για το ταμείο. «Ο άλλος θεωρείται αμέσως ως δυνητικός φορέας από τον οποίο πρέπει να αποστασιοποιηθούμε. Η επαφή ισοδυναμεί με μόλυνση, ο ιός βαθαίνει τη μοναξιά και την κατάθλιψη. Το “Corona blues” είναι ο όρος που οι Κορεάτες έχουν βρει για να περιγράψουν την κατάθλιψη που προκαλείται από την σημερινή κοινωνία της καραντίνας.», όπως αναφέρει ο Byung-Chul Han⁷⁹ σε σχετικό άρθρο του.

Είναι ενδιαφέρον το ότι ο ιός επέκτεινε τον ιδιωτικό μας χώρο μέσα στον δημόσιο και κατά κάποιον τρόπο θεωρούμε ότι ο χώρος σε ακτίνα δύο μέτρων γύρω μας, μας ανήκει. Η εισβολή σε αυτό το νοητό όριο κάποιου άλλου, ακόμα και φίλου, είναι ενοχλητική και αμέσως γίνονται διορθωτικές κινήσεις εκατέρωθεν για να ξανακερδηθεί ο χαμένος χώρος. Αντιστοικτικά, ο ιδιωτικός χώρος του σπιτιού έχει γίνει κατά κάποιον τρόπο δημόσιος, εξ αιτίας των τηλεδιασκέψεων και των βιντεοκλήσεων που επιτρέπουν την εργασία από το σπίτι. Ο άλλος, ακόμη κι από την άλλη άκρη του πλανήτη, μπαίνει στο σπίτι σου, μελετά τη διακόσμηση, κρίνει τον χώρο που του επιτρέπεις να δει και ίσως έχεις σκηνοθετήσει λίγο για χάρη του. Εσύ όμως εξακολουθείς να βρίσκεσαι στον πιο οικείο σου χώρο, με αποτέλεσμα να υπάρχει μια ανεπισημότητα στην συμπεριφορά ή την απεύθυνση ακόμη κι αν εμφανίζεσαι μέσω τηλεόρασης σε ένα πραγματικά ευρύ κοινό. Μοιάζει λίγο με την εμπειρία που έχουμε εδώ και δύο δεκαετίες περίπου από τα κινητά τηλέφωνα, ένα ιδιωτικό μέσο που απο-ιδιωτικοποιεί τις συζητήσεις, αφού από την αρχή μπορούσε κανείς να λέει πολύ προσωπικά πράγματα στα πιο πολυσύχναστα δημόσια μέρη. Είναι δε ακόμη πιο ενδιαφέρον, το ότι ακριβώς επειδή μοιραζόμαστε όλοι, ανεξαρτήτως έθνους, γλώσσας, κοινωνικής τάξης ή θρησκείας, μια κοινή εμπειρία ταυτόχρονα, είμαστε σε θέση να επικοινωνήσουμε καλύτερα μεταξύ μας. Οι πιο αισιόδοξοι βλέπουν να αναδύεται μια νέα αλληλεγγύη και το τέλος του καπιταλισμού⁸⁰, ενώ οι πιο απαισιόδοξοι βλέπουν μια αλλαγή προς το χειρότερο με τα ανθρωπιστικά ιδεώδη να δέχονται καίρια πλήγματα, κυρίως λόγω και μέσω της τεχνολογίας παρακολούθησης.

Διαφαίνεται στον ορίζοντα μια εποχή, που ίσως να μην έρθει, κατά την οποία η συζήτηση περί προστασίας προσωπικών δεδομένων θα γίνει πιο μαχητική και θα περικλείει πολύ περισσότερα ζητήματα από ό,τι σήμερα. Η σημερινή συζήτηση βάζει στην ζυγαριά από την μία την προστασία της ατομικής ελευθερίας κι από την άλλη την προστασία της δημόσιας υγείας με τον ίδιο εκβιαστικό τρόπο και στην ίδια θέση που πριν από μερικά χρόνια έβαζε την ασφάλεια ενάντια στις τρομοκρατικές ενέργειες. Μερικοί στοχαστές αλλά και κοινοί άνθρωποι έχουν πάρει θέση και οι τάσεις φαίνονται να είναι δύο. Στην πλευρά της διαφύλαξης της ατομικής ελευθερίας τοποθετούνται εκείνοι που θεωρούν ότι δεν αρκεί στον άνθρωπο να επιβιώνει αλλά έχει ανάγκη από μία ποιότητα ζωής που χρειάζεται ζωτικό χώρο και χρόνο για να επιτευχθεί. Η προσωπική ζωή κι ο ελεύθερος χρόνος οφείλουν να προστατευτούν για να μπορεί το άτομο να στοχαστεί και να απολαύσει την ύπαρξη του, να ορίσει και να κατανοήσει το περιβάλλον του, να συνδιαλλαγεί με τους άλλους και να προσφέρει. Από την πλευρά της θυσίας των ατομικών ελευθεριών και την υπακοή στην ανάγκη της κοινότητας βρίσκονται αυτοί που πιστεύουν ότι η επιβίωση είναι το πιο βασικό, το πρώτο πρόβλημα που πρέπει να λυθεί και όλα τα υπόλοιπα έπονται. Οι λόγοι για την πεποίθηση αυτή πολλοί και διάφοροι. Για κάποιους η ζωή είναι αυταξία είτε ως προσωπική πίστη είτε επειδή η θρησκεία τους την ορίζει ως τέτοια. Άλλοι έχουν έντονο τον φόβο του θανάτου που είναι κι αυτό ένα πολύ βασικό ζήτημα που απασχολεί τον άνθρωπο επι

⁷⁸ Σύμφωνα με τα όσα αποκάλυψε ο Snowden το 2013, κανείς δεν είναι ασφαλής από την υποκλοπή των συνδιαλέξεων, της αλληλογραφίας του ή της τοποθεσίας στην οποία βρίσκεται.

<https://www.kathimerini.gr/502494/article/epikairothta/kosmos/h-parakoloy8hsh-ths-merkel-koryfh-mono-toy-pagovoyoy>

⁷⁹ ο Byung-Chul Han, είναι φιλόσοφος από την Νότια Κορέα που σπουδασε, ζει και διδάσκει στην Γερμανία. Το απόσπασμα είναι από το άρθρο του, «Η επανάσταση του κορωνοϊού δεν θα συμβεί...»

<https://www.e-lesxi.gr/%ce%b7-%ce%b5%cf%80%ce%b1%ce%bd%ce%ac%cf%83%cf%84%ce%b1%cf%83%ce%b7-%cf%84%ce%bf%cf%85-%ce%ba%ce%bf%cf%81%cf%89%ce%bd%ce%bf%cf%8a%ce%bf%cf%8d-%ce%b4%ce%b5%ce%bd-%ce%b8%ce%b1-%cf%83%cf%85%ce%bc%ce%b2/>

⁸⁰ Ο Σ. Ζίζεκ έχει ανοιχτά εκφράσει τη γνώμη ότι βρισκόμαστε στο τέλος του καπιταλισμού.

<https://www.bookpress.gr/kritikes/idees/filosophia-os-therapia-alkis-gounaris>

αιώνες. Φυσικά, υπάρχουν και εκείνοι που ελπίζουν ότι θυσιάζοντας κάποιες ατομικές ελευθερίες θα μπορέσουν να διατηρήσουν τον προνομιακό, κυρίως με την υλική έννοια, τρόπο ζωής τους και τέλος, υπάρχουν κι εκείνοι που ανησυχούν για τα άτομα που έχουν στην ευθύνη τους (π.χ. παιδιά) και θέλουν να τα προστατέψουν.

Μας είναι κατανοητοί όλοι οι παραπάνω λόγοι και δεν είναι δυνατόν να μην συναισθανθούμε την αγωνία των διπλανών μας αφού όλοι μοιραζόμαστε κοινούς κινδύνους, όμως αργά ή γρήγορα θα κληθούμε να πάρουμε θέση, όχι μόνο στο πόσες από τις ελευθερίες μας έχουμε τη διάθεση να παραχωρήσουμε αλλά και στο τι εν τέλη είναι σημαντικό για εμάς και τι όχι. Κατά τη γνώμη μου, είναι σημαντικό να υπάρχει ένας χώρος, με την ευρύτερη έννοια, χωρίς απρόσκλητα μάτια κι αφτιά όπου θα μπορούν να δοκιμάζονται ιδέες, σκέψεις και σχέσεις. Ένας τόπος όπου τίποτα δεν θα καταγράφεται κι άρα θα έχει δικαίωμα στη λήθη, μια πλευρά της ζωής μας που θα παραμείνει έξω από αφηγήσεις και αφηγήματα. έτσι ώστε να μας επιτρέπει μια αίσθηση ελευθερίας.

Κεφάλαιο 9: Τεχνολογία και εκφραστικότητα

Τα τελευταία τριάντα χρόνια, η τέχνη έχει αποκτήσει ένα γιγάντιο πλούτο σε μέσα και περιεχόμενο. Παρακολουθώντας αυτό που συμβαίνει και την γρήγορη τεχνολογική εξέλιξη, οι καλλιτέχνες έχουν ολοένα και μεγαλύτερη επαφή με τις θετικές επιστήμες και αξιοποιούν όσο μπορούν περισσότερο τα επιτεύγματα της τεχνολογίας. Ο θεατής είναι πλέον στο επίκεντρο της προσοχής των δημιουργών και η μεγαλύτερη προσοχή δίνεται στην αλληλεπίδραση του με το έργο. Τα νέα μέσα έχουν τον δικό τους τρόπο να μεταφέρουν μηνύματα και να προσεγγίζουν ερωτηματικά ή συναισθηματικές αποκρίσεις. Σε σχέση με τα παραδοσιακά μέσα της τέχνης όμως, τα οποία είχαν τον χρόνο να δημιουργήσουν κάτι σαν γλώσσα, να αναλύσουν τα εργαλεία τους και να εκπαιδεύσουν το κοινό τους σε αυτά, τα νέα μέσα είναι διαρκώς πολύ νέα.

Σύμφωνα με τον Marshall McLuhan, η τεχνολογία είναι προέκταση του σώματος μας και οι υπολογιστές, προέκταση του νευρικού μας συστήματος. Συνεχίζει λέγοντας ότι η επέκταση οποιασδήποτε αίσθησης αλλάζει και τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο.⁸¹ Αν πράγματι τα νέα μέσα είναι ένα νέο μέρος του εαυτού μας, τότε πρέπει να κατανοήσουμε την νέα αντίληψη για τον κόσμο που μας προσφέρει, σε όλη την ψυχολογική και κοινωνική της πολυπλοκότητα.

Ο Lev Manovich, θεωρεί ότι η παλαιότερη αισθητική είναι παρωχημένη, διότι βασίζει τις κατηγοριοποιήσεις της στο υλικό, π.χ. ζωγραφική, γλυπτική κ.α. Πιστεύει επίσης ότι ακόμα και όταν η καλλιτεχνική παραγωγή διέρρηξε τους δεσμούς της με το υλικό και με την ίδια την ύλη, όπως η εννοιολογική τέχνη, η αισθητική εξακολούθησε να χρησιμοποιεί τον ίδιο τρόπο να αναλύει την τέχνη, χρησιμοποιώντας τώρα το μέσο π.χ. φωτογραφία, κινηματογράφος κ.α. Θεωρώντας ότι τέτοιου τύπου κατηγοριοποιήσεις δεν είναι δυνατόν να περιγράψουν την σύγχρονη τέχνη, προτείνει μια νέα αισθητική, βασισμένη στην εμπειρία του χρήστη και την διαχείριση της πληροφορίας.⁸²

Παρότι πάντως, έχει διαμορφωθεί μια συνθήκη που ευνοεί την επικοινωνία παγκοσμίως και μια τεχνολογία που καθιστά την παραγωγή όλων των ειδών της αφήγησης εύκολη, φαίνεται να απουσιάζει το περιεχόμενο.⁸³ Υπάρχει η παραδοχή ότι ακόμα δεν έχουν φτιαχτεί μεγάλα έργα με τα νέα μέσα, ανάλογα με αυτά των παραδοσιακών τεχνών⁸⁴, ίσως διότι δεν έχει ακόμα διερευνηθεί και αξιοποιηθεί το εύρος των ειδικών δυνατοτήτων των νέων τεχνολογιών ή ίσως διότι η σύνδεση τους με την ανθρώπινη αντίληψη είναι συχνά επιφανειακή.⁸⁵ Ο Semir Zeki, ερευ-

81 Marshall McLuhan, Quentin Fiore - The Medium is the Message, σελ.37-38.

82 Lev Manovich, κεφάλαιο 3: Postmedia Aesthetics, στο βιβλίο Transmedia Frictions - The digital, the arts, and the humanities, σελ.34-44.

83 «...όλοι οι δημιουργοί μιλάνε τελικά την ίδια γλώσσα, διαθέτουν τα πιο ισχυρά και σύνθετα συστήματα επικοινωνίας αλλά δεν έχουν τίποτα να προτείνουν...»

Μ. Σαντορινάιος, Από τις Σύνθετες Τέχνες στα Υπερμέσα και τους Νέους Εικονικούς - Διηλεκτικούς Χώρους, σελ. 51.

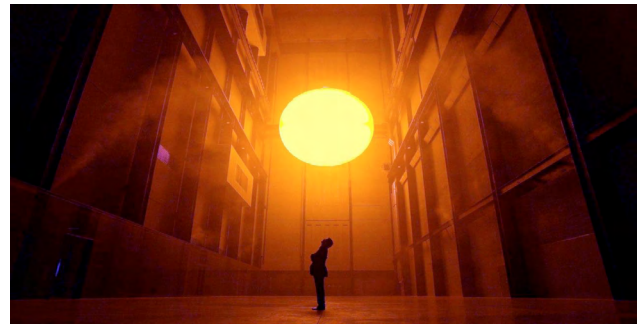
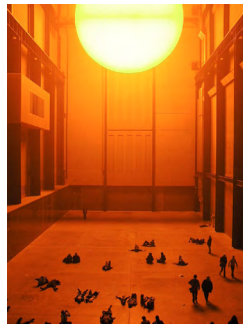
84 Μ. Σαντορινάιος, Από τις Σύνθετες Τέχνες στα Υπερμέσα και τους Νέους Εικονικούς - Διηλεκτικούς Χώρους, σελ. 38.

85 «Art offered as a consumer commodity rather than as a means of training perception is as ludicrous and snobbish as

νητής νευροβιολόγος στο πανεπιστήμιο του Λονδίνου, υποστήριξε ότι τα ζωγραφικά έργα που μας ενδιαφέρουν, αν όχι μας συγκινούν, σχολιάζουν την οπτική μας αντίληψη. Σίγουρα η απόκριση στο έργο τέχνης είναι πιο πολύπλοκη από την απόκριση του εγκεφάλου μας, αλλά και αυτό ήταν κομμάτι πάντα των παραδοσιακών τεχνών, όταν μελετούσαν το χρώμα, το πλάνο ή την σύνθεση.

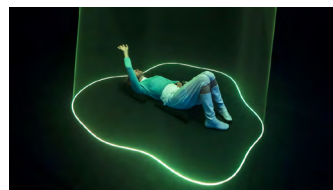
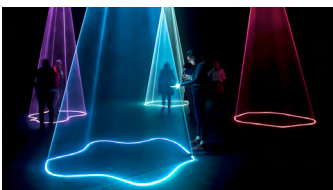
Όταν κανείς ενδιαφέρεται να κατασκευάσει ένα έργο χρησιμοποιώντας τα νέα μέσα έχει να επιλέξει από μια πληθώρα, μέσων, τεχνικών και εργαλείων. Μπορεί το περιεχόμενο και η τεχνική κατάρτιση του δημιουργού να περιορίζουν το εύρος, όπως επίσης και η δυνατότητα πρόσβασης σε κάποιες τεχνολογίες, αλλά παραμένει το ερώτημα: με ποιον τρόπο επιλέγει κανείς τα εργαλεία του;

Τα περισσότερα έργα μοιάζουν να είναι εντυπωσιασμένα από την τεχνολογία και τις ευκολίες που προσφέρει. Υπάρχουν όμως και κάποια έργα που έχουν καταφέρει, έστω κι αν αυτό δεν ήταν στις άμεσες προθέσεις του δημιουργού, να εκφράσουν κάτι χρησιμοποιώντας την τεχνολογία ως μέσο. Ενδεικτικά, παρουσιάζονται δύο παραδείγματα που εκφράζουν τα παραπάνω χαρακτηριστικά.

Το πρώτο παράδειγμα είναι ο Olafur Eliasson με το έργο του, *The Weather Project*⁸⁶. Πρόκειται για μια εγκατάσταση που χρησιμοποιεί μονοχρωματικούς κίτρινους λαμπτήρες, ζελατίνες προβολής και καθρέφτη, μηχανές δημιουργίας ομίχλης και σκαλωσιές, δημιουργώντας μία γιγάντια φωτεινή σφαίρα, η οποία γεμίζει τον χώρο με ζεστό φως. Ο θεατής έχει την εντύπωση ενός ήλιου και την αίσθηση ότι βρίσκεται πολύ κοντά του. Το φως εδώ δεν συμβολίζει τίποτε άλλο πέρα από τον ίδιο του τον εαυτό και παρόλο που ο καλλιτέχνης αποποιήθηκε την αναπαράσταση ως πρόθεση του, οι θεατές αξιοποίησαν το έργο του σαν να ήταν πράγματι ο ήλιος και μάλιστα σε έναν τόπο που υπάρχει έλλειμμα ηλιοφάνειας, όπως το Λονδίνο.

Το δεύτερο παράδειγμα είναι ο Nick Verstand, ο οποίος ενδιαφέρεται για την ανθρώπινη αντίληψη. Στο έργο του *Aura*, που κατασκεύασε με την ομάδα του το 2017,⁸⁷ το φως κατασκευάζει, σαν ύλη, ένα κουκούλι για τον θεατή, το οποίο τον προστατεύει και επικοινωνεί μαζί του. Κάθε θεατής είναι εφοδιασμένος με αισθητήρες που μετράνε τον ρυθμό της καρδιάς του, τα εγκεφαλικά του κύματα αλλά και τις μικρομεταβολές στο δέρμα του. Όλα αυτά τα στοιχεία δίνουν ενδείξεις για την ψυχική κατάσταση του ατόμου. Οι μετρήσεις αυτές ορίζουν το χρώμα και το σχήμα των κωνικών γλυπτών από φως, που αλλάζουν ανάλογα με τη διάθεση του χρήστη. Το φως μοιάζει να είναι μια προέκταση του ανθρώπινου σώματος αφού συνεργάζεται αρμονικά και ακούσια (χωρίς συνειδητή επί μέρους εντολή) με το σώμα του κάθε θεατή. Το φως

always.» Marshall McLuhan, McLuhan, Marshall, *Understanding Media : The extensions of man*, σελ. 12.

86 Κατασκευάστηκε και παρουσιάστηκε στην Tate Modern (Λονδίνο), το 2003.

87 Το έργο παρουσιάστηκε στην Dutch Design Week στο Eindhoven το 2017. Από το επίσημο site του καλλιτέχνη: <https://vimeo.com/238056353>

και η ψυχική κατάσταση του συμμετέχοντα είναι σε διαρκή αλληλεπίδραση, έτσι θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ακόμα και για να μάθει κανείς να χειραγωγεί την διάθεση του, ενώ ταυτόχρονα βοηθά και τους άλλους θεατές να αναγνωρίσουν το συναίσθημα των άλλων. Με λίγα λόγια, το έργο αυτό εκφράζει σε πραγματικό χρόνο το συναίσθημα του χρήστη.

Κλείνοντας, πρέπει να ειπωθεί ότι η έρευνα που έχει γίνει πάνω στην εκφραστικότητα των νέων τεχνολογιών είναι ακόμη πολύ μικρή, αφενός σε σχέση με το εύρος των τεχνολογιών αυτών κι αφετέρου σε σύγκριση με την έρευνα πάνω στα πιο παραδοσιακά μέσα. Και μάλλον, αυτό είναι το ενδιαφέρον.

10.1 Μυστικός Κήπος

Το έργο αυτό αποτελείται από μια μικρή σειρά πορτρέτων σε φυσικό περίπου μέγεθος, διαστάσεων 100 x 50 cm, τα οποία παρουσιάζουν άγνωστα στο ευρύ κοινό, εν ζωή πρόσωπα. Με επαυξημένη πραγματικότητα, έχει προστεθεί περιεχόμενο σε κάποια τμήματα την εικόνας, διαφορετικά σε κάθε πορτρέτο. Τα ενεργοποιημένα σημεία δεν ξεχωρίζουν από το υπόλοιπο της εικόνας, ούτε είναι σημασμένα με κάποιον τρόπο.

Ο θεατής καλείται να κατεβάσει την σχετική εφαρμογή και να διερευνήσει την δισδιάστατη εικόνα μέσω αυτής. Η κάμερα του κινητού του τηλεφώνου μετατρέπεται σε ένα είδος μεγεθυντικού φακού και του αποκαλύπτει το επιπλέον περιεχόμενο που έχει να προσφέρει το κάθε άτομο.

Το περιεχόμενο αυτό είναι συμβολικό του εσωτερικού κόσμου του προσώπου που εικονίζεται και εκφράζει κάτι που θα μοιραζόταν με φίλους ή οικείους. Είναι ο προσωπικός χώρος στον οποίο επιτρέπουμε την πρόσβαση σε κάποιον, μόνο μέσα από την εγγύτητα και την ενεργή επιθυμία του να μας γνωρίσει καλύτερα.

Η αρχική ιδέα αποτελούνταν από ένα ζωγραφικό πορτρέτο του εαυτού μου στο οποίο θα πρόσθετα περιεχόμενο και με αυτόν τον τρόπο θα καλούσα τον θεατή να συμμετέχει στην διάδραση, αλλά πολύ σύντομα ενοχλήθηκα από το πόσο ναρκισσισμό εκφράζει το συγκεκριμένο πόνημα κι έτσι αποφάσισα να συμπεριλάβω κι άλλους ανθρώπους.

Σε αυτό το στάδιο, προσέγγισα την Ελένη Πετμεζά, η οποία είναι ποιήτρια και ερασιτέχνης κινηματογραφίστρια, ζητώντας της να μου επιτρέψει την χρήση της εικόνας της και να προσφέρει περιεχόμενο για το έργο αυτό. Η σκέψη παρέμενε στο να είναι ένα ζωγραφικό πορτρέτο αλλά δουλεύοντας μαζί της ανακάλυψα ότι η εικόνα που έχει για τον εαυτό της εκφράζεται καλύτερα μέσα από την φωτογραφία. Επιπλέον έπρεπε να παρεισφρήσουν το δυνατόν λιγότερο στοιχεία που δεν είναι δικά της.

Σε μια συζήτηση σχετική με το έργο αυτό, με τον συνάδελφο και φίλο Γιάννη Αλεξάκη ανακάλυψα ότι μπορεί η δομή του έργου να αφορά και άλλους δημιουργούς οι οποίοι επιπλέον θα έχουν και απόλυτο έλεγχο των εκφραστικών μέσων που το συνθέτουν. Άνοιξε λοιπόν το έργο και με μία ακόμη συμμετοχή. Ο Γιάννης έφτιαξε ένα αυτοπορτρέτο με μόνο περιορισμό το μέγεθος και την αναλογία, ώστε να μπορέσει να διατηρηθεί μια ενότητα μεταξύ των διαφορετικών πορτρέτων.

Η ιδέα για το έργο αυτό θα μπορούσε να αξιοποιηθεί στο μέλλον με τους εξής τρόπους:

α. Με ένα ανοιχτό κάλεσμα θα ήταν δυνατόν να συλλεχθούν αρκετά έργα ώστε να στηθεί μια ολόκληρη έκθεση, από πολύ διαφορετικές εκτελέσεις της ιδέας αυτής. Είναι πολύ ενδιαφέρον να δει κανείς με ποιόν τρόπο θα διάλεγε να παρουσιάσει κάθε καλλιτέχνης τον εαυτό του, τόσο εξωτερικά όσο και εσωτερικά. Ποιά στοιχεία θα χρησιμοποιούνταν περισσότερο και ποιά μέσα; Πόσο διαφορετικοί είμαστε μεταξύ μας ή/και πόσο ίδιοι;

β. Ένας άλλος δρόμος που θα μπορούσε να πάρει αυτή η ιδέα, θα ήταν να επιχειρήσει κανείς να παρουσιάσει τις διαφορετικές όψεις του εαυτού που μπορεί να έχει ο καθένας από εμάς, ανταποκρινόμενος στους διαφορετικούς ρόλους που καλούμαστε να αναλάβουμε. Μια σειρά πορτρέτων αυτών των ρόλων, με περιεχόμενο το πως μας κάνουν να νιώθουμε, ίσως να ήταν επίσης μια ενδιαφέρουσα προσέγγιση σχετική με την ιδιωτικότητα και την ανατομία της.

10.2 Leave Me Alone Box: Analogue Edition

Το έργο αυτό είναι μία αναπαράσταση του έργου Leave Me Alone Box που έχει περιγραφεί παραπάνω, με την διαφορά ότι σε αυτήν την περίπτωση υπάρχει ένας πραγματικός άνθρωπος μέσα στο κουτί. Η σκέψη γεννήθηκε από την παρατήρηση ότι οι θεατές βρίσκουν διασκεδαστικό το να ενεργοποιούν αυτό το σύστημα ξανά και ξανά, παρόλο που το αποτέλεσμα παραμένει κάθε φορά ακριβώς το ίδιο. Γιατί να ενεργοποιήσει κανείς ένα σύστημα που γνωρίζει ότι δεν παράγει κανένα έργο; Γιατί αισθάνεται κανείς την ανάγκη να επαναλάβει μια ενέργεια που δεν έχει σκοπό; Θα αντιδρούσε ο θεατής το ίδιο εάν επρόκειτο, όχι για μια μηχανή, αλλά για έναν άνθρωπο βρίσκεται μέσα στο κουτί;

Η δράση ξεκινά με την τοποθέτηση του κουτιού σε ένα δημόσιο χώρο. Επάνω στο κουτί υπάρχει ένα διακόπτης on - off. Κάθε φορά που ο διακόπτης γυρίζει στο on, το κουτί ανοίγει λίγο ώστε ο περφόρμερ να βγάλει το χέρι του και να γυρίσει τον διακόπτη στο off.

Η δράση καταγράφεται και προβάλεται σε live streaming μέσω ομότιπλης με το έργο σελίδας στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Ο περφόρμερ μπορεί να παρακολουθεί το live streaming και να αντιδρά ανάλογα και διαφορετικά σε κάθε συμμετέχοντα. Σε κάθε περίπτωση όμως δεν ανοίγει το κουτί περισσότερο και δεν βγαίνει πριν το τέλος της δράσης.

10.3 Όταν Κοιτάς Συνεχώς Μέσα Στην Άβυσσο

Το έργο αποτελείται από ένα κουτί 60 x 60 x 60 cm μέσα στο οποίο προβάλλονται video από οδικές διαδρομές, βιντεοποιήματα και αποσπάσματα από ημερολόγιο. Το κουτί έχει μία οπή από την οποία φαίνεται ψήγμα της οθόνης και μέσω της οποίας ο θεατής μπορεί να παρακολουθήσει ολόκληρη την εικόνα. Όταν ο θεατής σκύψει πάνω από το κουτί για να κρυφοκοιτάξει μέσα σε αυτό, μια μεγεθυντική κάμερα καταγράφει την εικόνα του προσώπου του. Η εικόνα του, την ίδια στιγμή, προβάλεται πάνω στον σκυμμένο θεατή, οποίος με τη σειρά του γίνεται θέαμα για τους υπόλοιπους θεατές που βρίσκονται στον χώρο.

Ο τίτλος παραπέμπει στη γνωστή ρήση του F. Nietzsche, «Όταν κοιτάς πολλή ώρα μέσα σε μια άβυσσο, κοιτάει και η άβυσσος μέσα σε σένα»⁸⁸. Το έργο παρόμοια μετατρέπει τον φιλοπερίεργο θεατή σε θέαμα, ανατρέποντας το ρόλο του δράστη και δίνοντας του τον ρόλο του δρώμενου.

Αρχικά τα βίντεο μέσα στο κουτί θα ήταν σε προβολή, έτσι ώστε να έχει η εικόνα έναν

άυλο χαρακτήρα, παραπέμποντας στις αναμνήσεις ή τα όνειρα, αλλά οι διαστάσεις του κουτιού δεν επέτρεπαν να εστιάσουν οι προτζέκτορες που είχα την διάθεση μου και ούτε λειτούργησαν οι προσπάθειες μου να τα εστιάσω με κάποιο σύστημα φακών. Οπότε η παρουσίαση των βίντεο έγινε με μια οθόνη τηλεόρασης.

Δεύτερο πρόβλημα που παρουσιάστηκε ήταν το γεγονός ότι το πρόσωπο του θεατή δεν ήταν ορατό εάν δεν φωτιζόταν εξωτερικά. Όταν ήταν αναμένα τα ενσωματωμένα στην κάμερα led, δεν ήταν πολύ ευχάριστο για τον θεατή να πλησιάσει το πρόσωπο του και να γίνει ορατός από την κάμερα. Το πρόβλημα λύνεται με μια εξωτερική φωτεινή πηγή.

Τέλος, υπήρξε το πρόβλημα με την προβολή. Η προβολή είχε σχεδιαστεί να καταλαμβάνει ολόκληρο το σώμα του θεατή, αλλά η κάμερα έδινε μόνο ένα μικρό παράθυρο στον υπολογιστή που είχα στη διάθεση μου. Ως αποτέλεσμα τούτου, οι επιλογές ήταν δύο: να καταλαμβάνει ολόκληρο το σώμα και να χάνει σε ένταση φωτεινότητας ή η προβολή να πιάνει ένα μόνο κομμάτι του σώματος και να είναι πιο ορατή. Επιλέχθηκε η δεύτερη λύση, που είχε το επιπλέον απροσδόκητο αποτέλεσμα: αφού προβάλεται το πρόσωπο του σκυμμένου θεατή στα οπίσθια του, προσθέτει μια καλή δόση χιούμορ.

11.1 Η επαυξημένη πραγματικότητα

Στο έργο Μυστικός Κήπος, χρησιμοποιείται το κινητό τηλέφωνο του θεατή σαν μεγεθυντικός φακός, μέσω του οποίου αποκαλύπτεται περισσότερη πληροφορία σχετικά με τον εικονιζόμενο άνθρωπο και τον εσωτερικό του κόσμο, χωρίς όμως να χάνεται η πραγματική εικόνα του αναλογικού πορτρέτου που υπάρχει μπροστά του. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με τη χρήση της Επαυξημένης Πραγματικότητας.

Αρχικά, η πρόσθεση περιεχομένου θεωρούνταν ένας αρκετά απλός στόχος διότι ήταν γνωστή ήδη η εφαρμογή *Aurasma*, που τα τελευταία χρόνια, από όταν αγοράστηκε από την HP, είχε μετονομαστεί σε *HP Reveal*. Όταν όμως ήρθε η ώρα να δουλευτεί η επαύξηση, αποκαλύφθηκε ότι η εφαρμογή έχει καταργηθεί και το site είναι πλέον ανενεργό, αφού η εταιρία αποφάσισε την διακοπή της λειτουργίας της από την 1η Οκτωβρίου 2020.

Μετά από έρευνα, πολλές άλλες εφαρμογές που προτείνονται σε αντικατάσταση του *HP Reveal* δοκιμάστηκαν⁸⁹ αλλά οι απορρίφθηκαν για διάφορους λόγους: χρειάζονται QR code, δεν είναι πολύ φιλικές στον χρήστη, χρησιμοποιούσαν μόνο έτοιμα 3D αντικείμενα ως περιεχόμενο, απευθύνονται σε πιο εμπορικά project κ.α. Η πιο επαγγελματική λύση θα ήταν να κατασκευαστεί μια εφαρμογή για το έργο, μέσω της πλατφόρμας *Unity*, αφού η *Unity* συνεργάζεται εδώ και καιρό με το *Vuforia* που της προσφέρει τη δυνατότητα της επαύξησης αλλά η εγγραφή στο φοιτητικό πλάνο έπαιρνε αρκετό χρόνο και επιπλέον το προσφερόμενο δωρεάν κομμάτι δεν κάλυπτε τις ανάγκες της εργασίας.

Εν τέλει επιλέχθηκε η εφαρμογή *Artivive* γιατί καλύπτει το εγχείρημα, χωρίς να είναι υπερβολικά πολύπλοκη στην εκμάθηση ή την χρήση της και απευθύνεται συγκεκριμένα σε εικαστικούς καλλιτέχνες που θέλουν να προσθέσουν περιεχόμενο στα έργα τους. Η εφαρμογή αυτή όμως είναι κατασκευασμένη έτσι ώστε να χρησιμοποιεί ολόκληρο το έργο ως trigger. Μετά από μερικές δοκιμές φάνηκε ότι μπορεί να κάνει αυτό που χρειάζεται το συγκεκριμένο έργο, με την προϋπόθεση ότι θα ενημερωθεί ο θεατής να αγνοήσει την ειδοποίηση της εφαρμογής που του ζητά να βάλει ολόκληρη την εικόνα μέσα στην οθόνη του και σε ποιά περίπτωση απόσταση από το πορτρέτο θα πρέπει να κινηθεί σε αναζήτηση της προσαύξησης.

11.2 Το video

Τα video τραβήχθηκαν σε διαφορετικούς χρόνους μέσα στο τελευταίο έτος. Είναι αποσπάσματα από οδικές διαδρομές ή/και περιοχές της φύσης. Η κάμερα που χρησιμοποιήθηκε ήταν μία ερασιτεχνική Sony Cyber-shot αρκετά παλιάς τεχνολογίας με αποτέλεσμα πολλές λήψεις να ακυρωθούν, αφού είχαν προβλήματα στην επεξεργασία μάλλον λόγω ασυμβατότητας με το λογισμικό επεξεργασίας και δεν ήταν δυνατόν να ρενταριστούν σωστά. Η κάμερα του κινητού τηλεφώνου, ενός iPhone 7, αντιθέτως χρησιμοποιήθηκε χωρίς προβλήματα και οι λήψεις όλες ήταν δυνατόν να χρησιμοποιηθούν.

Η επεξεργασία τους έγινε με το *DaVinci Resolve 15*. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα επιλέχθηκε κυρίως διότι είναι πολύ φιλικό στον χρήστη, ενώ παραμένει αξιόπιστο και επαγγελματικό στο αποτέλεσμα του. Η επεξεργασία περιορίστηκε στην χρωματική διόρθωση και το μοντάζ, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις προστέθηκε ήχος, για αισθητικούς λόγους. Η γενική ιδέα που διατρέχει την επεξεργασία είναι να παρουσιάζεται η λήψη, που κρατάει στοιχεία ερασιτεχνική καταγραφής με το κούνημα της εικόνας ή τον θόρυβο που έχουν συχνά τέτοιου τύπου video, αλλά ελαφρώς βελτιωμένη και κάπως εξιδανικευμένη.

Η αίσθηση που θα πρέπει να δίνουν τα video στον θεατή, είναι ότι πρόκειται για εικόνες

⁸⁹ Kaviar, AssemblIR, Reality Composer, Snap Lens Studio, Blippar, Creator AVR, Particular Augmented Reality είναι μερικές από τις εφαρμογές που απορρίφθηκαν.

μιας προσωπικής καταγραφής ή ανάμνησης. Κάποια από αυτά είναι πιο εξιδανικευμένα από άλλα, όπως συχνά το κάνει και μνήμη για κάτι από το απότερο παρελθόν. Κάποια φλερτάρουν με την παραίσθη, σε μια προσπάθεια να δωθεί η εντύπωση της παρερμηνείας ή του ακατανόητου της πραγματικότητας. Για τους παραπάνω λόγους, το χρώμα εντάθηκε ή ανέβηκαν οι αντιθέσεις, στα όρια του ρεαλιστικού. Στο μοντάζ, αλλάχθηκε ο χρόνος της κίνησης προκειμένου να δωθεί μια ονειρική αίσθηση, χρησιμοποιήθηκε η επανάληψη, η αναστροφή της εικόνας ή της κίνησης και ο λόγος.

Κεφάλαιο 12: Ήχος

Οι ήχοι που προστέθηκαν, πέραν του φυσικού, είναι ηχογραφήσεις που έγιναν ειδικά για της εργασία ή αρχεία .wav που αναζητήθηκαν και κατέβηκαν από διαδυκτιακές βιβλιοθήκες ήχων όπως η freesound.org και έχουν άδεια κοινού κτήματος ή άδεια ελεύθερης χρήσης.

Ο ήχος χρησιμοποιήθηκε αρμονικά ή αντιθετικά με τα στοιχεία της εικόνας.

Στην πρώτη περίπτωση για να ενισχύσει ή να υπαινιχθεί ένα συγκεκριμένο συναίσθημα, όπως για παράδειγμα στο βιντεοποίημα **Το κύμα**. Εδώ, στο αστικό τοπίο της Λεοφόρου Κηφισίας προστέθηκε στους ήχους του δρόμου, ο ήχος ενός δάσους με τζίτζικια τον Αύγουστο, μια πολύ οικεία εμπειρία από το ελληνικό καλοκαίρι, προκειμένου να ζεσταθεί το ψυχρό της ασφάλτου και να ενταθεί η μειλίχεια διάθεση του κειμένου με μια νότα νοσταλγίας. Επίσης αρμονικά με τα παραπάνω, η χρωματική διόρθωση ενίσχυσε τα θερμά χρώματα σε ένταση και βάθος και έκανε πιο σκληρές τις αντιθέσεις, προκειμένου να μη χαθεί εντελώς ο χαρακτήρας της πόλης. Το κείμενο μιλάει για την ουσία των πραγμάτων κατά τη γνώμη της συγγραφέως και την ιδέα της για την ζωή με έναν αλληγορικό λόγο που αντλεί από τη φύση. Ο λόγος και το ηχοτοπίο είναι σε αρμονία, ενώ η εικόνα λειτουργεί αντιστικτικά.

Στην δεύτερη περίπτωση, ο ήχος επιχειρεί να έρθει σε ρήξη με την εικόνα, προκειμένου να δημιουργήσει ένταση. Παράδειγμα για τα παραπάνω αποτελεί το βίντεο **Κούνγκ Φου**, όπου μια γυναικεία φιγούρα πολλαπλασιάζεται καθώς ασκείται κάνοντας μια κλασσική φορμα του κουνγκ φου σε μια παραλία λίγο πριν το δειλινό. Το τοπίο και οι κινήσεις της γυναίκας είναι όλα ήρεμα και δίνουν μια γαλήνια εντύπωση. Η εικόνα έχει επενδυθεί με τους ήχους από την αργή κίνηση ενός τρένου και ήχους από ένα εργοστάσιο μεταλλικών κατασκευών. Οι κρότοι από χτυπήματα, ο συριγμός μετάλλων που τρίβονται μεταξύ τους και η κλαγγή τυχαίων συγκρούσεων ανακατεύονται με τον μαλακό παφλασμό των κυμάτων, δημιουργώντας μια ανησυχία που αλλάζει εντελώς την ερμηνία του συνολικού έργου. Ο πολλαπλασιασμός της φιγούρας περιγράφει συμβολικά μια εσωτερική πάλη, η οποία ενισχύεται από τον ήχο. Καθώς ο χρόνος κυλά, οι φιγούρες ξαναμπαίνουν η μια μέσα στην άλλη, αλλά όλα έχουν αλλάξει, ακόμα και το περιβάλλον, αλλά όχι ο ήχος. Συνεχίζουν να ακούγονται οι μεταλλικοί θόρυβοι, οι οποίοι υπονοούν ότι η μάχη ίσως και να μην έχει τελειώσει.

Κεφάλαιο 13: Δυσκολίες

Μερικές από τις δυσκολίες περιγράφηκαν παραπάνω στα επί μέρους σημεία, της κατασκευής κυρίως, των έργων. Εδώ, θα ήθελα να σταθώ σε μια βασική δυσκολία που αντιμετωπίστηκε κατά τη διάρκεια αυτής της εργασίας και αυτή είναι ο πλούτος και η πολυπλοκότητα του θέματος. Κατά τη διάρκεια της μελέτης αυτής, έγινε σαφές ότι το θέμα έχει πολλές διαστάσεις κπροεκτάσεις. Η επιλογή που έγινε ήταν συμβιβαστική: τα έργα να σχολιάσουν κυρίως αυτό που αφορά στο άτομο και την ατομική ιδιωτικότητα. Περισσότερο σαν να κοιτά κανείς από μέσα προς τα έξω, από τον ένα, στο πλήθος. Αυτή όμως δεν είναι η μόνη οπτική, ούτε απαραίτητα η σημαντικότερη και φαίνεται ότι υπάρχουν πολλές ιδέες όχι ακόμα αποκρυσταλωμένες ή ώριμες, καθώς και ιδέες που δεν γίνεται να πραγματοποιηθούν στα πλαίσια αυτής της εργασίας.

Αρχικά θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου, Κων/νο Τηλιγάδη, για την καθοδήγηση και την υποστήριξη που μου προσέφερε κατά τη διάρκεια εκπόνησης της εργασίας αυτής.

Ευχαριστώ θερμά τους Γιάννη Αλεξάκη και Ελένη Πετμεζά για την συμμετοχή τους στη δημιουργία του έργου «Μυστικός Κήπος» και την ευγενική παραχώρηση πνευματικού υλικού.

Ευχαριστώ επίσης την Φιλένη Λοράνδου για την παραχώρηση του υλικού εξοπλισμού της και την ηθική υποστήριξη.

Τέλος, ευχαριστώ την Ιακωβίνα Κάπελα διότι χωρίς την παρότρυνση και την σταθερή εκτίμηση της οποίας, αυτή η εργασία δεν θα είχε δημιουργηθεί.

Αγία Γραφή, Εκδ. Ελληνική Βιβλική Εταιρεία, Αθήνα, 1997.

Ariès, Philippe & Paul Veyne, **A History of Private Life, Vol. 1- From Pagan Rome to Byzantium**, The Belknap Press of Harvard University, Cambridge, 1987.

Ariès, Philippe & Paul Veyn, **A History of Private Life, Vol. II - Revelations of the Medieval World**, The Belknap Press of Harvard University, Cambridge, 1988.

Ariès, Philippe & Paul Veyn, **A History of Private Life, Vol. III - Passions of the Renaissance**, The Belknap Press of Harvard University, Cambridge, 1989.

Ariès, Philippe & Paul Veyn, **A History of Private Life, Vol. IV - From the Fires of Revolution to the Great War**, The Belknap Press of Harvard University, Cambridge, 1990.

Ariès, Philippe & Paul Veyn, **A History of Private Life, Vol. V - Riddles of Identity in Modern Times**, The Belknap Press of Harvard University, Cambridge, 1991.

Mme Campan, **Memoirs of the Private Life of Marie Antoinette, Queen of France and Navarre**, Εκδ. H. Colburn & Co και M. Bossange & Co, London, 1823.

Finn, Rachel, David Wright, & Michael Friedewald, **European Data Protection: Coming of Age**, Chapter 1: **Seven Types of Privacy**, Εκδ. Springer, Dordrecht, 2013.

Foucault, Michel, **Επιτήρηση και Τιμωρία - Η Γέννηση της Φυλακής** (1976), Εκδ. Ράπππα, Αθήνα, 1989.

Gray, John, **Η Ψυχή της Μαριονέτας - Μια Σύνοψη Έρευνα για την Ανθρώπινη Ελευθερία** (2015), Εκδ. Οκτώ, Αθήνα, 2017.

Habermas, Jürgen, **The Structural Transformation of the Public Sphere** (1962), Εκδ. MIT Press, Cambridge, 1991.

Hallie, Philip P., **The Privacy of Experience**, The Journal of Philosophy, Vol. 58, No. 13, σελ. 337-346, Εκδ. Journal of Philosophy Inc., New York, 22/06/1961.

Horsefield, Kate & Lukas Hilderbrand, **Feedback: The Video Data Bank Catalog of Video Art and Artist Interviews**, Εκδ. Temple University Press, Philadelphia, 2006.

Kinder, Marsha & Tara McPherson, **Transmedia Frictions - The digital, the arts, and the humanities**, Εκδ. University of California press, Oakland, 2014.

Lane, Frederick S., **American Privacy: The 400-year History of Our Most Contested Right**, Εκδ. Beacon Press, Boston, 2009.

Liddel, H. G. & R. Scott, **Επιτομή του μεγάλου λεξικού της ελληνικής γλώσσας**, Εκδ. Πελεκάκος, Αθήνα, 2007.

Manovich, Lev, **The Language of New Media**, Εκδ. The MIT Press, Cambridge, 2001.

McLuhan, Marshall, **Understanding Media : The extensions of man (1964)**, Εκδ. Gingko

Press, Berkeley, 2013.

McLuhan, Marshall & Quentin Fiore, *The Medium is the Massage* (1967), Εκδ. Gingko Press, Berkeley, 2005.

Montaigne, Michel de, *Δοκίμια* (1580), Εκδ. Κάλβος, Αθήνα, 1979.

Μπαμπινιώτης, Γεώργιος, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Εκδ. Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, 2008.

Nietzsche, Friedrich, *Πέρα Από το Καλό και το Κακό*, Εκδ. Νησίδες, Σκόπελος, 1999.

Σαντοριναίος, Μάνθος, *Από τις Σύνθετες Τέχνες στα Υπερμέσα και τους Νέους Εικονικούς - Δυνητικούς Χώρους*, ΣΕΑΒ, 2015.

Sennett, Richard, *Η Τυραννία της Οικιότητας* (1977), Εκδ. Νεφέλη, Αθήνα, 1999.

Sider, Sandra, *Handbook to Life in Renaissance Europe*, Εκδ. Facts on File Inc, New York, 2005.

Steijn, Wouter M. P. & Anton Vedder, *Privacy Under Construction: A Developmental Perspective on Privacy Perception*, Science, Technology, & Human Values, Vol. 40, No. 4, σελ. 615-637, Εκδ. Sage Publications Inc., Thousand Oaks CA, Ιούλιος 2015.

Stirner, Max, *Ο Μοναδικός και η Ιδιοκτησία του* (1845), Εκδ. Θύραθεν, Θεσσαλονίκη, 2005.

Warren, Samuel D. & Louis D. Brandeis, *The Right to Privacy*, Harvard Law Review, Vol. 4, No. 5, σελ. 193-220, Εκδ. The Harvard Law Review Association, Harvard, 15 Δεκεμβρίου 1890.

Wittgenstein, Ludwig, *Φιλοσοφικές Έρευνες* (1953), Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1977.

Χαραλαμπίκης, Χριστόφορος Γ., *Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας*, Εκδ. Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα, 2014.

Butler, Judith, *Capitalism Has its Limits*, Versobooks, 30/4/2020:
<https://www.versobooks.com/blogs/4603-capitalism-has-its-limits>

Caudell, Thomas P. & David W. Mizell, *Augmented reality: An application of heads-up display technology to manual manufacturing processes*, Boeing Computer Services, Research and Technology, 2/1992:
https://www.researchgate.net/publication/3510119_Augmented_reality_An_application_of_heads-up_display_technology_to_manual_manufacturing_processes

Clarcke, Roger, *Introduction to Dataveillance and Information Privacy*, Xamax Consultancy, 8/1997:
<http://www.rogerclarke.com/DV/Intro.html>

Clarcke, Roger, συνέντευξη, *Roger Clarke - the Privacy Expert*, 4/5/2013:
<http://www.katinamichael.com/interviews/2015/3/20/roger-clarke-the-privacy-expert>

Γουναρής, Άλκης, *Η Φιλοσοφία ως Θεραπεία: Η Ζούγκλα και το Κομπιουτεράκι των Ηδονών*, Book Press, 17/4/2020.
<https://www.bookpress.gr/kritikes/idees/filosophia-os-therapia-alkis-gounaris>

Cybulskie, Danièle, *Η Ιδιωτικότητα κατά τον Μεσαίωνα*:
<https://www.medievalists.net/2014/09/private-matter/>

Duch News, *None of Seven Proposed Corona Apps Meets Privacy Criteria, Says Legal Advisor*, 20/4/2020:
<https://www.dutchnews.nl/news/2020/04/none-of-seven-proposed-corona-apps-meets-privacy-criteria-says-legal-advisor/>

Ο Ένγκελς για τον Στίρνερ, *Επιστολή Ένγκελς στον Μαρξ, 19 Νοεμβρίου 1844*:
<https://alertacomunista.wordpress.com/2018/12/18/letter-engels-marx-19-november-1844/>

Erixon, Fridrik, *No lockdown, please, we're Swedish*, Spectator:
<https://www.spectator.co.uk/article/no-lockdown-please-w-re-swedish>

Ferenstein, Greg, *Η Γέννηση κι ο Θάνατος της Ιδιωτικότητας: 3000 Χρόνια Ιστορίας Επωμένη μέσα σε 46 Εικόνες*:
<https://medium.com/the-ferenstein-wire/the-birth-and-death-of-privacy-3-000-years-of-history-in-50-images-614c26059e>

Han, Byung-Chul, *Η επανάσταση του κορωνοϊού δεν θα συμβεί...*, El Pais, 21/3/2020:
<https://elpais.com/ideas/2020-03-21/la-emergencia-viral-y-el-mundo-de-manana-byung-chul-han-el-filosofo-surcoreano-que-piensa-desde-berlin.html>

και στα ελληνικά 9/4/2020:
<https://www.e-lesxi.gr/%ce%b7-%ce%b5%cf%80%ce%b1%ce%bd%ce%ac%cf%83%cf%84%ce%b1%cf%83%ce%b7-%cf%84%ce%bf%cf%85-%ce%ba%ce%bf%cf%81%cf%89%ce%bd%ce%bf%cf%8a%ce%bf%cf%8d-%ce%b4%ce%b5%ce%bd-%ce%b8%ce%b1-%cf%83%cf%85%ce%bc%ce%b2/>

Harari, Yuval Noah, *Η Ανεξέλεγκτη Παρακολούθηση Ανοίγει τη Λεωφόρο Προς τη Δικτατορία*, Το Βήμα, 5/5/2020:
<https://www.tovima.gr/2020/05/03/politics/giouval-noe-xarari-i-anekselegkti-parakolouthisi-anoigzi-ti-leoforo-pros-ti-diktatoria/>

Harari, Yuval Noah, & Tristan Harris, *How Humans Get Hacked*, Wired:
<https://www.wired.com/video/watch/yuval-harari-tristan-harris-humans-get-hacked>

Harari, Yuval Noah, *The World After Coronavirus*, Financial Times, 20/3/2020:
<https://www.ft.com/content/19d90308-6858-11ea-a3c9-1f66fedcca75>

Hatton, Celia, *China «Social Credit»: Beijing Sets Up Huge System*, BBC News, 26/10/2015.
<https://www.bbc.com/news/world-asia-china-34592186>

Hivert, Anne-Françoise, *Coronavirus: La Suède Va Perdre Environ 460.000 Années de Vie*, Le Monde, 3/4/2020:
https://www.lemonde.fr/idees/article/2020/04/03/coronavirus-la-suede-va-perdre-environ-460-000-annees-de-vie_6035431_3232.html

Konyves, Tom, *Videopoetry: A Manifesto*, 2011:
https://e-artexte.ca/id/eprint/24610/1/VIDEOPOETRY_A_MANIFESTO_copy.pdf
<https://www.tomkonyves.com/>

Keam, Siobhan, *Bruno Minari: Futurism, Function & Useless Machines*, Culture Trip, 14/10/2016:
<https://theculturetrip.com/europe/italy/articles/bruno-munari-futurism-function-and-useless-machines/>

Masicat, Marjerrie, *Your Guide to Anti-Surveillance Fashion*, YR Media, 18/12/2019:
<https://yr.media/tech/guide-to-anti-surveillance-fashion/>

Moares, Ricardo, *Capturing Souls*, Reuters, 12/05/2011:
<http://blogs.reuters.com/photographers-blog/2011/05/12/capturing-souls/>

Munari, Bruno, *Munari's childhood memories and "Useless Machines"*:
<https://theculturetrip.com/europe/italy/articles/bruno-munari-futurism-function-and-useless-machines/>

Πανοπτικό:
<https://el.wikipedia.org/wiki/Panopticon>

Roy, Arundhati, *The Pandemic Is a Portal*, Financial Times, 3/4/2020:
https://www.ft.com/content/10d8f5e8-74eb-11ea-95fe-fcd274e920ca?fbclid=IwAR3R4q18mED7nUIA_pAvZlZGwbSI069pYLqY8PhCIK6odWTPrlgje2_le3s
και στα ελληνικά:
https://infolibre.gr/wpinfolibre/2020/04/09/aroyntanti-roi-i-pandimia-einai-mia-thyra-gia-ton-kainoyrgio-kosmo/?fbclid=IwAR21ZD6KZattFAyXsk6xshGgmApLuWqjfOK_LLty6KaMniJ5ulJMTsLTOiU

Sharma, Sayrabh, *«Friend of Coronavirus», Police in North India Shame Those Defying Lockdown*, Reuters, 24/3/2020:
<https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-india-police/friend-of-coronavirus-police-in-north-india-shame-those-defying-lockdown-idUSKBN21B23Z>

Università della Svizzera Italiana's (USI), Faculty of Informatics, **Apple Lisa**:
http://piermarcobarbez.github.io/informatics_history_HCL_atelier_2015/html/hardware/apple_lisa.html

Verstand, Nick, **Aura**:
<https://vimeo.com/238056353>

Warren, Samuel D. & Louis D. Brandeis, **The Right to Privacy**:
https://www.jstor.org/stable/1321160?seq=1#metadata_info_tab_contents

Watkins, Alison, **Videopoetry: the Hegemony of Image or Text?**, NYSVA Conference Proceedings, 2012:
https://www.academia.edu/8962932/This_Is_Your_Brain_on_Vispo

(Τελευταία επίσκεψη για όλους τους παραπάνω ιστότοπους: 29/07/2020)

Εικόνα εξωφύλλου: Στιγμιότυπο από δοκιμές παραλλαγών του έργου Leave Me Alone Box: Analogue Edition.

Σελ.2:

“Useless Machine” by Bruno Munari

The ultimate machine, κατασκευασμένη από τον Claude Elwood Shannon το 1952.

Σελ.4:

Στιγμιότυπο από το έργο Μυστικός Κήπος.

Σελ.5:

Στιγμιότυπο από το έργο Μυστικός Κήπος.

Σελ 8:

Adam & Eve, late 3rd century, fresco, Catacombs of Marcellinus and Peter, Ρώμη.

Σελ. 9:

Luca Tarlazzi, Δημόσιες Τουαλέτες στην Αρχαία Ρώμη.

Σελ.10:

Λεπτομέρεια από χειρόγραφο που παρουσιάζει την Christine de Pizan στο γραφείο της από το Βιβλίο της Βασίλισσας της Γαλλίας (Παρίσι), 1410 – c. 1414.

Σελ. 11:

Vittore Carpaccio, Το όνειρο της Αγίας Ούρσουλας, 1495, Accademia, Βενετία.

Σελ. 12:

Ταυτότητες από τις αρχές του 20ου αιώνα από τη Γαλλία, τις ΗΠΑ και τη Γερμανία αντίστοιχα.

Σελ. 13:

Μικτά μπάνια στην Αγγλία του 1900.

Σελ. 14:

Η επιφάνεια εργασίας του υπολογιστή Apple Lisa.

Σελ. 15:

«On the internet, nobody knows you are a dog»: Γελιογραφία του PeterSteiner, στο New Yorker, το 1993.

Γελιογραφία του Kaamran Hafeez, σε συνέχεια της προηγούμενης, το 2015.

Σελ.16:

Πρόσοψη, τομή και κάτοψη του Panopticon, Jeremy Bentham.

Σελ. 17:

CHBL Jammer Coat: Ένα παλτό που σύμφωνα με τον σχεδιαστή του υπάρχει για να αποσπά την προσοχή, αποτρέπει και διαχέει τις τεχνολογίες παρακολούθησης, ώστε να μην αναγνωρίζουν την ύπαρξη σας σε οποιονδήποτε χώρο.

Σελ. 19:

Οι Σουηδοί εν μέσω πανδημίας.

Σελ. 20:

Αστυνομία στην Ινδία, τιμωρεί σωματικά παραβάτες των μέτρων κατά της πανδημίας.

Εργάτες επιστρέφουν στα χωριά τους με τα πόδια.

Σελ. 22:

Γραφική αναπαράσταση του Κινέζικου συστήματος κοινωνικών πόντων.

Σελ. 24:

Olafur Eliasson, όψεις από το έργο *The Weather Project*, Tate Modern, 2003.

Nick Verstand, όψεις και λεπτομέρειες από το έργο *Aura*, η τελευταία φωτογραφία παρουσιάζει το *headpiece* που χρησιμοποιείται από τους θεατές, 2017.

Σελ. 27:

Πορτέτα από το έργο *Μυστικός Κήπος*.

Σελ. 28:

Στιγμιότυπα από το έργο *Όταν Κοιτάς Συνεχώς Μέσα Στην Άβυσσο*.

